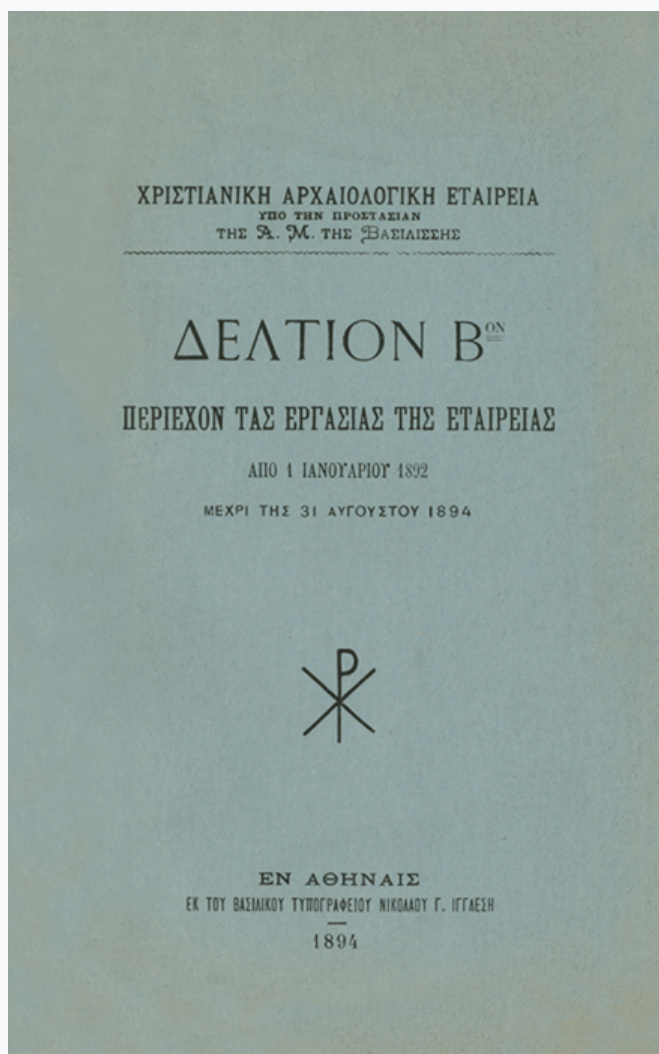

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 3 (1903)

Δελτίον ΧΑΕ 3 (1894-1902), Περίοδος Α'

Μουσείον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας. Μελέται, εργασίαι και περιηγήσεις του 1898

Γεώργιος ΛΑΜΠΑΚΗΣ

doi: [10.12681/dchae.1557](https://doi.org/10.12681/dchae.1557)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΛΑΜΠΑΚΗΣ Γ. (2013). Μουσείον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας. Μελέται, εργασίαι και περιηγήσεις του 1898. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 3, 63–111. <https://doi.org/10.12681/dchae.1557>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Μουσείον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής
Εταιρείας. Μελέται, εργασίαι και περιηγήσεις του
1898

Δελτίον ΧΑΕ 3 (1894-1902), Περίοδος Α' • Σελ. 63-111

ΑΘΗΝΑ 1903

ΜΟΥΣΕΙΟΝ

ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Γ. ΛΑΜΠΑΚΗ

Διευθυντοῦ τοῦ Χριστιανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου.

ΜΕΛΕΤΑΙ, ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΚΑΙ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ ΤΟΥ 1898

Φίλοι ἐταῖροι,

Α'. Κατάστασις τοῦ Μουσείου.

Κατὰ τὸ λήξαν ἔτος 1898 εἰσῆλθον ἐν τῷ ἡμετέρῳ Μουσείῳ 142 ἀντικείμενα καταγραφέντα ἐν τῷ κώδικι ὑπὸ τοὺς ἀριθμοὺς 2354—2494.

ἤτοι εἰσῆλθον		προῆλθον δὲ	
Χειρόγραφα	5	Ἐκ δωρεᾶς	19
Ἀρχιτεκτονικὰ κατόψεις	14	Ἐξ ἀγορᾶς	2
Φωτογραφικὰ ἀπότυπα	97	Φροντίδι Διευθύνσεως	121
Διάφορα ἀντικείμενα	26		
Τὸ ὅλον..	142	Τὸ ὅλον..	142

Τὸ Μουσεῖον κατὰ τὸ λήξαν ἔτος 1898 ἐπεσκέφθησαν 3826.

ἤτοι κατ'

Ἰανουάριον	272	Ἰούλιον	298
Φεβρουάριον	221	Αὐγουστον	227
Μάρτιον	486	Σεπτέμβριον	274
Ἀπρίλιον	520	Ὀκτώβριον	278
Μάϊον	381	Νοέμβριον	289
Ἰούνιον	241	Δεκέμβριον	339

Τὸ ὅλον 3826 (1)

Β'. Περιηγήσεις ἡμῶν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ἐπὶ τρεῖς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος συνεχεῖς μῆνας τὴν Ἑλλάδα περιοδεύσαντες, πλουσιωτάτην τὴν συγκομιδὴν τοῦ Χριστιανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ πνεύματος ἀπεκομίσαμεν.

Ἦται ἐπεσκέφθημεν τὰ Ἀντίκυρρα (5 Ἰουλίου), τὸ Γαλαξείδιον (6 Ἰουλίου) (2), τὴν Κόρινθον (12 Ἰουλ.), τὴν Βιτρινίτσαν καὶ Πολυπορτοῦ (13 Ἰουλίου), τὰς Πάτρας (14 Ἰουλίου), τὴν Κόπραι-

1. Μὴ ἐγγραφομένου δὲ ἐν τῇ βιβλίῳ τῶν ἐπισκεπτῶν οὐδὲ τοῦ $\frac{1}{3}$ τῶν ἐπισκεπτῶν, οὗτοι ἀνέρχονται εἰς 10,478 περίπου.

2. Κατὰ τὴν περιοδείαν ἡμῶν ταύτην τῇ 8 Ἰουλίου ἔζηθεν τῆς Σαλαμῖνος φοδερὰ σύγκρουσις ἐπισυμβᾶσα τοῦ ἀτμοπλοίου «**Μαργαρίτα**» μετὰ τῆς ἀντιθέτως ἐρχομένης «**Ὀμονοίας**», ζωηρῶς ἐν τῇ μνήμῃ ἡμῶν ὑπέμνησε τὰ φοδερὰ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ναυάγια, ὅς «**νυχθημερόν**», ὡς ὁ ἴδιος λέγει, «ἐν τῷ βυθῷ πεποιήκεν».

Κατὰ τὴν φρικτὴν ταύτην σύγκρουσιν προσφιλεῖς ἡμῶν συμπατριῆρες ἦσαν πλὴν τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν Ἐμμανουὴλ ὁ νῦν Σεβ. ἐπίσκοπος Κυθήρων κ. Εὐθύμιος, ὁ ἐν μακαριστοῖς Ἡγούμενος τῆς Μονῆς Δομποῦ Δοσίθεος, καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης κ. Ἐλευθέριος Καστρινσίου.

Εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ ὅτι ἀπὸ τοῦ φρικτοῦ καταποντισμοῦ τούτου ἀμετρήτῳ αὐτοῦ ἔλειε ἔσσωσεν ἡμᾶς. Ἴσως ἐπ' ἀγαθῷ τῆς διασώσεως καὶ σπουδῆς πλειόνων Χριστιανικῶν μνημείων. (Εἶθε, μυριάκις εἴθε).

Εὐθὺς δ' εἶτα μετὰ τὴν σύγκρουσιν, καὶ καθημαγμένους ἐκ ταύτης, ὁ ἐνάρτεος ἀρχιμανδρίτης κ. Εὐθύμιος Καθλαθᾶς, καὶ νῦν σεβασμιωτάτος Κυθήρων, ὁ ἀληθῶς ἀδάμας οὗτος τῆς Ἐκκλησίας, μετὰ θαυμασίως εὐγλωττον λόγον, ὃν οἶδεν ἀπ' εὐθείας ἡ καρδιά νὰ συγγράῃ ἐν ταῖς τοιαύταις περιστάσεσιν, ἐν γενικῇ τοῦ ὡς ἐκ θαύματος περισσώδεντος πληρώματος γονυκλισία θερμοτάτας τῷ Κυρίῳ

ναν (15 Ἰουλίου), τὴν Ἄρταν (16 Ἰουλίου), τὴν Πρέβεζαν (23 Ἰουλίου), τὸ Μεσολόγγιον (26 Ἰουλίου), τὸ Αἰτωλικὸν (27 Ἰουλ.), τὴν Ἀμαλιάδα (28 Ἰουλίου), τὸν Πύργον (29 Ἰουλίου), τὴν Πύλον (31 Ἰουλίου), τὴν Κορώνην (2 Αὐγούστου), τὰς Καλάμας (7 Αὐγούστου), τὸ Λεοντάριον (8 Αὐγούστου), τὴν παρὰ τὸ Λεοντάριον Μονὴν τῆς Θεοτόκου (9 Αὐγούστου), τὴν Τρίπολιν (10 Αὐγούστου), τοὺς Μύλους (11 Αὐγούστου), τὸ Ναύπλιον (12 Αὐγ.), τὰς Σπέτσας (14 καὶ 15 Αὐγούστου), τὴν ὁπισθεν τῆς Μονῆς Δαφνίου θέσιν Σκαραμαγκᾶ (6 Ὀκτωβρίου), ἐξετάσαντες τὸ ἐκεῖ ναΐδιον τῆς Θεοτόκου.

Καὶ ἐν μὲν τῷ **Γαλαξειδίῳ** ἐπεσκέφθημεν πάντας τοὺς ἐν αὐτῷ ἱεροὺς ναοὺς· πρὸ παντὸς ὁμῶς ἐσπουδάσαμεν τὴν ἡρειπωμένην ἀρχαίαν Μονὴν τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, (Εἰκ. 13), ἔνθα ὁ μεσαιωνοδίφης Σάθας τὸ πολύτιμον εὗρε χειρόγραφον τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Γαλαξειδίου. (1)

ἀνέπεμψεν εὐχαριστίας καὶ δεήσεις. Ἡμεῖς δὲ τῇ ἐπομένῃ, τοῦ συμπλωτῆρος ἡμῶν Ἀρχιμανδρίτου κ. Ἐλευθερίου Καστρονήσιου ἐν βαθείᾳ ψυχῇ κατανύξει τὴν θεῖαν ἱερουργίαν ἐν τῷ ἡμετέρῳ ναΐδιῳ ἐπιτελέσαντες, ὡς νεκροὶ μᾶλλον ἢ ζῶντες, εὐχαριστοῦντες Θεῷ, τῶν Ἀχράντων μετέσχομεν Μυστηρίων· πρωΐστερον οὕτως εἰπεῖν ἐπιτελέσαντες καθήκον, οἷον εἰ μετὰ θάνατον κοινωνήσαντες.

1. Κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο τὰ περὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς Μονῆς ταύτης ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

M. X. 1147.

«Περνώντας κάμποσος καιρός, ἦρθανε πάλε πειράταις ἀπὸ μέ-
ρη Φραγκίας μὲ ἄρματωμένη φλότα καὶ ἐκουρσεύσασι τὴν Πάτρα,
τὸν Ἑπαχτο, τὴ Βιτρινίτζα καὶ τὴ Βοστίτζα· ἐπλοκάρασι καὶ
τὸ Γαλαξειδί, καὶ τὸ ἐπήρασι· καὶ ἐπεράσασι ἀπὸ σπαθίου ὅσους
εὗρήκασι, ποὺ ἐβαστάξασι ἄρματα. Ἐτότες γοῦν ἐρήμαξε ἡ
χώρα καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐπήρασι τὰ βουνὰ καὶ τὰ λαγκάδια καὶ
ἐχτίσασι σπήτια ἐπάνου σταῖς κορυφαῖς τοῦ [βουνου], ποὺ εἶνε
σήμερα τὸ Βασιλικὸ μοναστήρι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, χτισμένον
ἀπὸ τὸν αὐθέντη Κύρ Μιχαήλ τὸν Κομνηνὸ, ὥσάν παρακάτω
θέλω ἀφηγηθῇ καὶ ἀκούσατε.

Σ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἦταν αὐθέντης ἐξακουστός σ' αὐτὰ

Ἐν τῷ μύακι τοῦ ἱεροῦ τούτου Ναοῦ δὲν γράφεται ὡς συνήθως

τὰ μέρη, ὁ Κύρ Μιχαήλ Κομνηνός, ποῦ ἐξουσίαζε στὸ σπαθί του, κοντὰ σταῖς χώραις, τὰ κάστρα καὶ βιλαέτια, καὶ ὅλα τὰ μέρη ἐτοῦτα, αὐθεντεύοντας ἕως τὸ Σάλονα καὶ Λοιδορίκι. Αὐτὸς γοῦν ὁ θεοφιλέστατος αὐθέντης Μιχαήλ, ποῦ ἦταν δυνατὸς καὶ περιφημισμένος δέσποτας σ' οὐλὴ τῇ Ρούμελῃ καὶ χριστιανὸς βασιλέας, ἀγαπώντας τὴν πίστιν ὑπερτιμημένα παρὰ τὸ δεσποτάτο, ἔχτισε τὸ Μοναστήρι ἐτοῦτο καὶ ἀκούσατε. Αὐτὸς γοῦν ὁ ὑπερτιμημένος καὶ θεοαγάπητος δέσποτας Μιχαήλ, τὸν καιρὸν ποῦ ὑπανδρεύθηκε τὴν μακαρίαν καὶ ἀγιωτάτην ὁσίαν Θεοδώραν, τοῦ ἐφανερώθηκε ὁ Σατανᾶς καὶ τὸν ἔβαλε εἰς πείραξιν διαβολικὴν νὰ χωρίσῃ τὴν ὁμόζυγον καὶ νὰ πάρῃ μία [ἄλλη] γυναῖκα (*), ποῦ εἶχε πλοῦτια πολλά, ἀποχτώντάς τα μὲ ἄτιμαῖς μεταχειρίσας, καὶ ὦ! τῆς μακροθυμίας σου δέσποτα πολυέλεε Θεὲ [ἔδωξε] τὴν δουλὴ σου Θεοδώραν ἐπέρνωντας στὸ παλάτι του ἐκείνη τὴν διαβολογυναῖκα, ποῦ μὲ μαγγανείαις καὶ μαγείαις περισσας, καὶ μὲ χίλια σατανικὰ ποτίσματα καὶ φερσίματα τοῦ ἐσήκωσε τὸ κεφάλι καὶ τὸν ἔκαμε νὰ ἀγαπήσῃ ἐκείνη τὴ μάγισσα παρ[α πολὺ] καὶ μὲ τρελλαμὸν κεφαλῆς, ξεχνώντας τὴν πρώτην τοῦ γυναῖκα. Ἡ γοῦν ἱπεραγία τοῦ Θεοῦ δούλη Θεοδώρα διωγμένη ἔφυγε μέσα εἰς ἐρημίαις· καὶ μέσα εἰς σπήλαια καὶ ἄγρια ρουμάνια ἀσκήτενε καὶ (*) εὐμορφα εἶχε συντροφίαν· καὶ ἔτρωγε ρίζαις χορταρίων καὶ . . . (**) ἐπαρακαλοῦσε τὸν Θεόν, χωρὶς νὰ ἔβγῃ ἀπὸ τὸ ἅγιον στόμα τῆς κανένα παράπονον διὰ τὸν ἄνδρα τῆς Κυρ Μιχαήλ. Ἐτῆι γοῦν διαβαίνασι οἱ χρόνοι· καὶ ἕνα βράδυ, κοντὰ στὰ μεσάνυκτα ἐφανερώθηκε στὸν Μιχαήλ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, μὲ ὅλη τὴν λάμψιν τῆς θεοτικῆς του εὐμορφίας καὶ τοῦ εἶπε

* Γαγγρηνὴν ὀνομάζει τὴν γυναῖκα ταύτην ὁ βιογράφος τῆς ὁσίας Θεοδώρας μοναχὸς Ἰώβ, ἐξιστορῶν πλατύτερον τὰ ἐνταθα ὑπὸ τοῦ χρονογράφου ἀναφερόμενα.

* Ἐξηλείφθησαν δύο λέξεις.

** Ἐξηλείφθη μία λέξις.

ἡ Πλατυτέρα, ἀλλὰ τὸ ἱερὸν τοῖμοροδόν, ὅφ' ὃ εὔρηται κατεστραμμένη ἢ ἐπιγραφὴ αὕτη :

ΟΝΟΜΑ
 Τ... Τ
[ΠΑΤΡΙ]
 ΑΡΧΟΥΝΤΟΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙ.....ΕΠΙΣ
 ΚΟΠΟΥΝΤΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ.....

αὐτὰ τὰ φοβερὰ καὶ θεοτικὰ λόγια. « Μιχαήλ! τὸ κακὸ ὅπου
 » ἔκαμες, θὰ σοῦ γένῃ ἓνα φοβερώτατο κρίμα διατί ἀκούοντας
 » τοῦ ἐχθροῦ μου Σατανᾶ τὰ διαβολικὰ λόγια, ἐδίωξες τὴν ἀγ-
 » γελικὴν σου γυναικα· ἐγὼ θὰ σὲ παιδεύσω παραδειγματικά,
 » ρίχνωντας ἀπὸ τὸν οὐρανὸ φωτιαῖς καὶ ἀστροπελέκια, ποῦ νὰ
 » σὲ κατακάψουνε μαζὴ μὲ τὴν παλλακὴ τὴν μιαρωτάτη τοῦ
 » Σατανᾶ φιλενάδα· καὶ ἂν ἀγαπᾷς τὴν ἀγάπην μου, γοργὸν νὰ
 » πηγαίνῃς νὰ πάρῃς τὴν Θεοδώραν στὸ ἀρχοντικό σου, διὰ νὰ
 » σοῦ συχωρέσω τὸ κακόν, ποῦ ἔκαμες ». Καὶ δέσποτας Κύρ
 Μιχαήλ ἀκούοντας αὐτὰ τὰ θεοτικὰ λόγια ἐπῆγε ὁ ἴδιος καὶ
 εὔρηκε μέσα στοὺς λόγγους τὴν πανοσίαν Θεοδώραν, καὶ μὲ χί-
 λιας παράκλησας καὶ μετάνοιαις γονατιστὰ καὶ δεόμενος τὴν
 ἐπῆρε· καὶ ὥρισε γοργὸν νὰ βάλλουν ἐκείνη τὴ μιαρώτατη μά-
 γισσα ἀπάνω εἰς ἓνα γαιδοῦρι μουντζουρωμένη, καὶ νὰ τῆς κά-
 μωσι χίλιας προσβολαῖς καὶ καταφρόνισαις, καὶ ὕστερα νὰ τὴν
 ἐκόψουσι σὲ τέσσερα κομμάτια καὶ νὰ τὴν ρίξουνε στοὺς σκύ-
 λους διὰ παράδειγμα στὸν αἰῶνα τὸν ἅπαντα. Ἡ γοῦν ὑπερα-
 γία τοῦ Θεοῦ δούλη Θεοδώρα ὦ! τῆς ὑπεραγίας σου ἐλεημοσύ-
 νης! τὸν ἐπαρακάλεσε νὰ μὴ γένῃ ἓνα τοιοῦτο διαβολικὸ ἔργο,
 ποῦ φέρνει ἀτιμία στὴν ἅγια τοῦ Χριστοῦ θρησκεία καὶ ἔτ'εἰ ὁ
 δέσποτας Μιχαήλ ἐδίωξε ἐκείνη, χωρὶς νὰ ἐκτελεσθῶσι οἱ ὀρι-
 σμοὶ καὶ τὰ διατάγματά του, ἀκούοντας τὰ ἅγια λόγια τῆς γυ-
 ναίκας του, ὁσίας Θεοδώρας. Ἐκεῖνα γοῦν τὰ χρόνια, ποῦ ἀφη-
 γοῦμαι, οἱ Γαλαξειδιώταις ἔστοντας νὰ πέσουν αἱ ἐκκλησίαι
 ἀπὸ ἓνα σεισμὸ φοβερώτατο, ἐπαρακαλέσασι τὸν δέσποταν Μι-

Ὑπὸ ταύτην εἰκονίζονται οἱ μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας συλλειτουργοῦντες. Ἐπὶ δὲ τῆς προθέσεως ἀντὶ τῆς «**Ἀκρας ταπεινώσεως**» εὐρηται Βυζαντιν. σταυρὸς πλουτίας διακοσμήσεως.

Ἡ ἁγιογραφία τοῦ ναοῦ ἐστὶ σεμνοτάτη καὶ ἐπιβάλλουσα· πασῶν δ' ὑπερέχει τὸ ἱερὸν τρίμορφον καὶ ἡ ἐν τῷ νάρθηκι εἰκὼν τῆς Θεοτόκου.

Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ εὐρηνται ἐν τοῖς τοίχοις ἐντετοιχισμένα ἀγγελία χάριν τῆς εὐήχου ἀκουστικῆς.

Ὁ ναὸς ἔχει πολλὰ συντρίμματα ἀρχαίας Ἑλληνικῆς τέχνης.

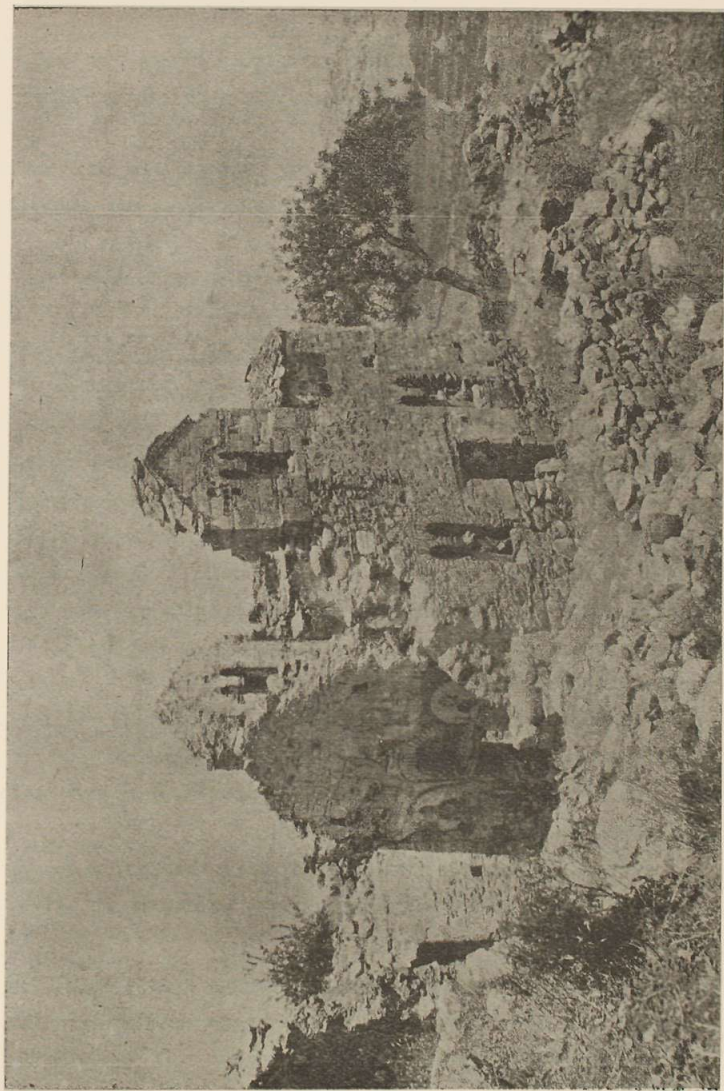
Ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς βλέπομεν μαρμάρινα τεμάχια στέγης, ἐφ' ὧν αἱ γνωστὰ λαξευτὰ σταγόνες.

Ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς ἐπὶ τῆς θυρίδος τοῦ διδύμου μεσοθυρίου, ὡς στυλοβάτης χρησιμεύει ἐκ λευκοῦ μαρμαῦρου κιονόκρανον ἰωνικοῦ ρυθμοῦ.

Τὰ ἐν τῷ ναῷ δὲ εὕρισκόμενα τμήματα ἱερῶν διαστύλων καὶ

χαλὴλ νὰ χτίσῃ μίαν ἐκκλησίαν· καὶ ὁ δέσποτας ἀκούωντας καὶ ταῖς παράκλησας τῆς ὁμοζύγου μακαρίας καὶ πανοσίας Θεοδώρας, διέταξε νὰ χτίσωσι ἐτοῦτο τὸ Βασιλικὸ μοναστήρι, μὲ ἔξοδα ὅλο βασιλικά τοῦ Κῦρ Μιχαὴλ καὶ ὄνομα ἐβάλασι τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ ποῦ ἔγλυσε τὸν Κῦρ Μιχαὴλ ἀπὸ τὸ φοβερώτατο ἐκεῖνο ἀμάρτημα τοῦ Σατανᾶ. Ἐπιστάτης ἀπάνω στὸ χτίσιμο, ἐστάθηκε ἓνας περίφημος τζινιέρης ἀπὸ τὸ Γαλαξειδί Νικολὸν Καρούλην τὸν ἐλέγασι ποῦ εἶδε κόσμον πολὺν καὶ ἐστάθηκε στὴν δούλευσι τῆς Φραγκίας καὶ ἀφοῦ ἐχτίστηκε τὸ μοναστήρι τοῦ Σωτήρος, τὸ ἐπλούτισε ὁ δέσπονας Κῦρ Μιχαὴλ μὲ πολλὰ βασιλικά καὶ ἀνεχτίμητα δῶρα, μανάλια ἀπὸ βασιλικὸ χάλκωμα, κανδήλια ἀσημένια καὶ μαλαματένια καὶ κολῶνες ἀπὸ μάρμαρο περίφημο καὶ κάτασπρο καὶ διὰ τοῦτο μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ Κῦρ Μιχαὴλ σὲ ὅλαις ταῖς λειτουργίαις καθημεριναῖς καὶ ἐπίσημας ἔστοντας καὶ τὸ ὄνομά του γραμμένο σὲ μία κολῶνα μαρμαρένια, ποῦ εἶνε ἐμπρὸς στὸν νάρθηκα. (Σάβχα. Χρονικὸν Γαλαξειδίου. Ἀθῆναι. 1865. σελ. 197—200).

σταυροφόρων θωρακίων, εἰσὶ βεβαίως εἰλημμένα ἐξ ἀρχαιοτέρας

Εἰκ. 13.

Ὁ ἐν Γαλαξιδίῳ ἡρειπωμένος ναὸς τοῦ Σταυροφόρου.

ἐκκλησίας, κειμένης ἀμέσως ἔξωθεν τοῦ ναοῦ πρὸς μεσημβρίαν.

Τῶν θωρακίων τούτων τὸ μὲν εὔρηται ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπεζῆς, τὸ δὲ ἕτερον ἐστὶν ἐντετοιχισμένον ὀπισθεν τοῦ ναοῦ ἐπὶ τῆς θυρίδος τῆς κόγχης.

Κατὰ τὸν Σάβαν, μέχρι τοῦ 1862 ἐσώζετο ἡ στέγη τοῦ ναοῦ, ὁπότε κατέπεσε μετὰ τῶν τοίχων ἕνεκα τοῦ τότε ἐπισυμβάντος σεισμοῦ (1).

Τὸ σεμνὸν τοῦτο ναῖδριον, ὅπερ, ὥς τις ἱερὰ κορωνὶς ἀμκάζον ὑπερέκειτό ποτε τοῦ Γαλαξειδίου, σήμερον κατάκειται σωρὸς ἐρειπίων.

Φωτογραφικὰ ἀπότυπα τούτου καταθέσαμεν ἐν τῷ κώδικι τοῦ Μουσείου ὑπ' ἀριθ. 2424—2428.

Ὡσαύτως, ὡς ἤδη εἴπομεν, ἐν Γαλαξειδίῳ ἐπεσκέφθημεν πάντας τοὺς ἐνοριακοὺς ναοὺς καὶ τὰ παρεκκλήσια, ἀντιγράψαντες, ὅσας ἐν αὐτοῖς ἐνετύχουμεν Χριστιανικὰς ἐπιγραφάς.

Ὡς ἀριστούργημα δὲ τέχνης δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ ξυλογεγλυμμένον εἰκονοστάσιον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Νικολάου, οὗτινος φωτογραφικὸν ἀπότυπον κατεθέσαμεν ἐν τῷ Μουσείῳ ὑπ' ἀριθ. 2429. Τοῦτο δὲ εἶναι ἔργον τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου Ἀναστασίου Ἡπειρώτου, ὅστις κατεσκεύασε καὶ τὸ εἰκονοστάσιον τοῦ ναοῦ τῆς παρὰ τὴν Ἀμφίσσαν Μονῆς τοῦ Προφήτου Ἠλίου, οὗ φωτογραφικὸν ἀπότυπον κατεθέσαμεν ὑπ' ἀριθ. 2307.

Ἐν **Βιτοινιῳ** δὲ τῇ 13—14 Ἰουλίου ἐπεσκέφθημεν τὸν ἐξωθεν τῆς πόλεως ναὸν τῆς Πολυπορτοῦς, κληθέντα οὕτως, ὡς οἱ ἐκεῖ λέγουσι, ἕνεκα τῶν πολλῶν πυλῶν, ὡς ἔχομεν τὸ ἀνάλογον καὶ ἐν τῷ ἐν Πάρῳ ναῷ τῆς Ἑκατονταπυλιανῆς.

Ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ ναοῦ τούτου κάτοψιν καταθέσαμεν ἐν τῷ Μουσείῳ ὑπ' ἀριθ. 2477· φωτογραφικὸν δὲ ἀπότυπον ὑπ' ἀριθ. μὲν 2430.

Ἐν **Ἄρτῃ** ἐπεσκέφθημεν τοὺς πολυσέπτους ἱεροὺς ναοὺς, ὧν ἐξέχουσιν, ἐν μὲν τῇ πόλει ὁ θαυμασιὸς καὶ περίκομπος ναὸς τῆς Παρηγορητίσσης, ὁ τῆς Ἀγίας Θεοδώρας, καὶ ὁ τοῦ Ἀγίου Βασιλείου· ἐξώθεν δὲ τῆς πόλεως ἡ Μονὴ τῆς Κάτω—Παναγιάς, καὶ

1. Σάββα Χρονικὸν Γαλαξειδίου σελ. ε'.

ἡ περὶ τὰς δύο ὥρας μακρὰν ἐπὶ τοῦ Τουρκικοῦ ἐδάφους κειμένη Μονὴ τῶν Βλαχερνῶν.

Ὅτε τὸ πρῶτον εἶδομεν τὸν Ναὸν τῆς **Παρηγορητίσσης** (Εἰκ. 14) ἐκθαμβοὶ ἔστημεν πρὸ τοῦ ἀρρήτου κάλλους τοῦ μεγαλοπρεποῦς ναοῦ, ἰδίαν περὶ αὐτοῦ ἐκφρασιν συγγράψαντες (1). Πάντα

1. Ἴδου ὅ,τι προαίρως ἐν τῷ σημειωματαρίῳ ἡμῶν ἐγράψαμεν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς πρώτης ἡμῶν ἐντυπώσεως διατελοῦντες:

« Ἄρτα »

Ἐφθασα τὸ πρῶτον 15 Ἰουλίου 1898 ἡμέρα Τετάρτη ὥρα 6 μ. μ. αὐθωρεὶ μετὰ τοῦ κ. Χέλμη μετέβην πρὸς ἐπίσκεψιν ὧλων τῶν ναῶν καὶ πρῶτον τῆς Παρηγορητίσσης:

Θέαμα ἀρρητον. Θέαμα ἔξοχον. Θέαμα ἱλιγγον φέρον.

Ὡ Θεέ μου, ὅαν δύναιμι πίστει εἶχον οἱ ἀοίδιμοι τοῦ Βυζαντίου Ἄυτοκράτορες, καὶ οἱ τῆς Ἄρτης Δεσπόται.

Νομίζεις φανερά, ὅτι βλέπεις τὸν Μιχαήλ, ὅτι βλέπεις τὴν Θεοδώραν· αὐτὰ τὰ χόρτα τῆς αὐλῆς παχύφυλλα, λέγεις ὅτι εἶδον τοὺς ἰδρυτὰς αὐτοῦς· ὅτι οὗτοι πρὸ μικροῦ διελθόντες εἶχον διασαλευθεῖν τὰ κινούμενα ἔτι φυτὰ, τὰ φυτὰ τὰ πιστά.

Οἱ τάφοι πῆριξ ἔτι πλέον μὲ συνέδεον μετὰ τῶν ἀποικοιμένων Δεσποτῶν· ἐνόμιζον ὅτι ἐκ τούτων ἐξέρχονται αἱ φωναὶ τῶν αἰώνων, αἱ φωναὶ τῆς χθὲς τὰ παρελθόντα μεγαλεῖα διηγούμεναι.

Ὅτε εἰσῆλθον ἐν τῷ Ναῷ, ἐξεπλάγην πρὸ τοῦ ἀρρήτου μεγαλοπρεποῦς θεάματος τῶν μαρμαρίνων κιόνων τῶν ὑποβασταζόντων τὸν θόλον.

Ἐκεῖ διαβλέπεις τὸν μέγαν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἀρχιτεκτονικῇ νοῦν τῶν χριστιανῶν ἀρχιτεκτόνων.

Οὐδὲν ὠραιότερον σύμπλεγμα τούτου! οὐδὲν θαυμασιώτερον! οὐδὲν Χριστιανικὸν οἰκοδόμημα μεγαλοπρεπέστερον τέως εἶδον.

Ἐν μόνον λέγω, ὅτι εἰς μάτην ἐκοπίασα καὶ ἔτρεξα, ἵνα κατὰ Παῦλον εἶποι, τοσοῦτους χρόνους διερευνῶν τὰς Χριστιανικὰς Ἀρχαιότητας τῆς Ἑλλάδος.

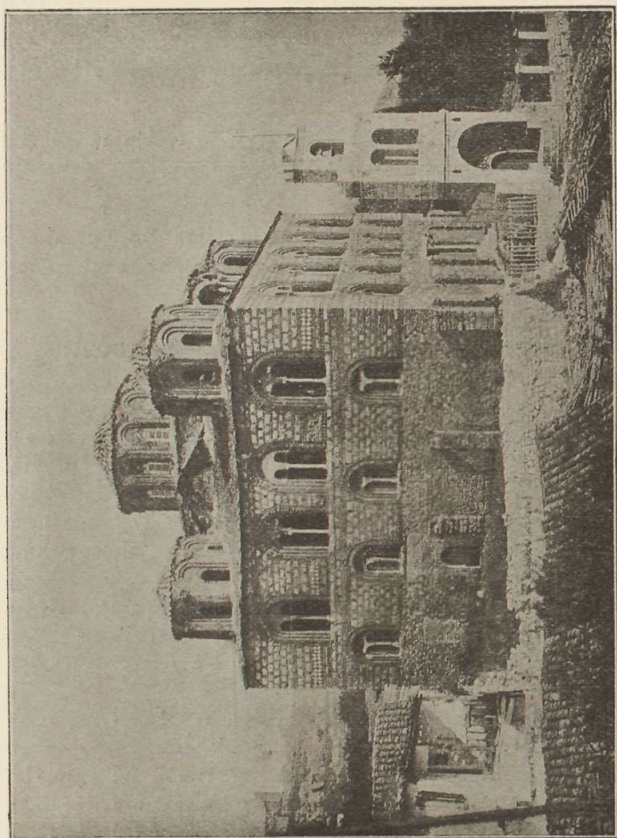
Ποίαις ἀρχαιότησιν; τὸ Δαφνίον; Ἄλλ' ἂν ἐξαιρέσωμεν τὰ ψηφροτεήματα, τοῦτο παρίσταται γυμνόν, μικρόν, ἀπλοῦν καὶ πτωχόν οἰκοδόμημα, πρὸ τοῦ τετραγωνικοῦ γίγαντος τῆς Παρηγορητίσσης, πρὸ τοῦ πλουσίου τούτου Ἄυτοκράτορος, τοῦ πρὸ τοῦ Ἀράχθου ὡς ἐπὶ ἐνδόξου θρόνου καθημένου καὶ φέροντος ὅλον τὸν πλοῦτον τῆς Βασιλικῆς αὐτοῦ πορφύρας καταστίκτου ὑπὸ λεπτεπιλέπτου τέχνης ἀρρήτου λαμπρότητος!

Οἷος σοβαρὸς τύπος βαθύς ἐν τῇ καρδίᾳ εἰσερχόμενος, καὶ ἐξεγείρων αἰσθήματα ἄγνωστα, βεβαίως ἐν τῇ καρδίᾳ ἐμφύτως ἀπὸ τῆς γεννήσεως κείμενα.

ὦ! Σώκρατες, δίκαιον εἶχες λέγων ὅτι πάντα ἐν τῇ συνειδήσει καὶ οὐδὲν ἐκτὸς ταύτης. Μαῖα δὲ χρειάζεται ὅπως γεννηθῶσι ταῦτα καὶ λάβωσιν ἐξωτερικὴν ὑπαρξιν.

ὦ! οἷος διδάσκαλος δι' ἐμὲ ὑπῆρξας Παρηγορήτισσα!

ἐν αὐτῷ φέρουσι τὴν σφραγίδα τῆς Δεσποτικῆς δόξης καὶ τοῦ ἡγεμονικοῦ μεγαλείου.

Εἰς. 14.
Ὁ ἐν Ἀγίᾳ Μυροπολίτικῳ ναῷ τῆς Παρθογενεῖδος.

Ἐξωτερικῶς ὁ ναὸς φέρει θαυμασίαν κεραμοπλαστικὴν διακό-

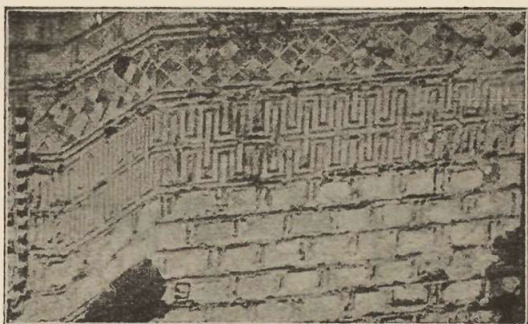
Καὶ ὅμως ἐπὶ ἐξήκοντα ἔτη ὁ ναὸς αὗτος ἦτο σταῦλος τῶν εὐγενεστάτων δεσποτῶν Τούρκων! οὔτε ἦτο δυνατόν οὗτοι νὰ ἔχωσι σταῦλους εὐτελεστέρους!

Διατί! Ἀνεξερευνήτα τὰ κρίματα τοῦ Κυρίου! ἢ ἡ ἱστορία ἐν τῇ ἐκτυλίξει τῶν χρόνων ἴσως μόνον διερμηνεῖ καὶ ἐξηγεῖται ἡμῖν.

Ἦτο ἤδη πολὺ ἐσπέρας καὶ μετὰ τοῦ συνοδοῦ μου κ. Νέλμη μετέβην εἰς τὸν ἄλλον ναὸν τῆς Ὁσίας βασιλίδος Θεοδώρας.

σμησιν, ὧν ἐξέχουσιν οἱ ἐν σχήματι μαϊάνδρου σταυροὶ ὀπισθεν τοῦ Ἱεροῦ βήματος. (Εἰκ. 15).

Ὁ ναὸς οὗτος συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ μεταίου μύακος

Εἰκ. 15.

**Κεραμοπλαστικοὶ μαϊάνδροι ἐν ὀχήματι σταυροῦ
τοῦ ἐν Ἀρτῇ ναοῦ τῆς Παρθογεντιῶδος.**

εἶναι σχεδὸν τετράγωνος, ἔχων μῆκος 22.30 πλάτος 22.75. (Εἰκ. 16). Ἐχει δὲ πέντε θόλους, ὧν ὁ ἐν μέσῳ ὑψηλότερος τῶν λοιπῶν.

Ἐσωτερικῶς δὲ ἐστὶ διώροφος· μόνον δὲ τὸ ὑπὸ τὸν μέγαν θόλον ἐστὶ μονώροφος.

Ἡ κυρία τοῦ ναοῦ πρόσοψις, ἥτοι ἡ δυτικὴ πλευρά, ἄνω μὲν ἔχει πέντε θυρίδας διδύμους, κάτω δὲ ἑτέρας πέντε, μικροτέρου μεγέθους.

Ἀρχικῶς ὁ ναὸς δὲν εἶχεν εἰκονοστάσιον, ἀλλὰ τὴν χρῆσιν τῶν ἱερῶν διαστύλων.

Ἐσωτερικῶς δὲ ἦν πλήρης λαμπρῶν ψηφοθετημάτων, ὧν ἐν τῷ θόλῳ διεσώθησαν μέρη τοῦ Παντοκράτορος· ἦτοι μέρος τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν χειρῶν, ὧν ἡ μὲν δεξιὰ εὐλογεῖ, ἡ δὲ ἀριστερὰ κρατεῖ εὐαγγέλιον.

Ἐσωτερικῶς ὁ Ἰησοῦς φορεῖ ἐρυθρόχρυσον χιτῶνα, μὴ ἔχοντα τὴν συνήθη στενὴν σειρὰν (latus clavus), ἐξωτερικῶς δὲ φέρει κυανοῦν ἱμάτιον.

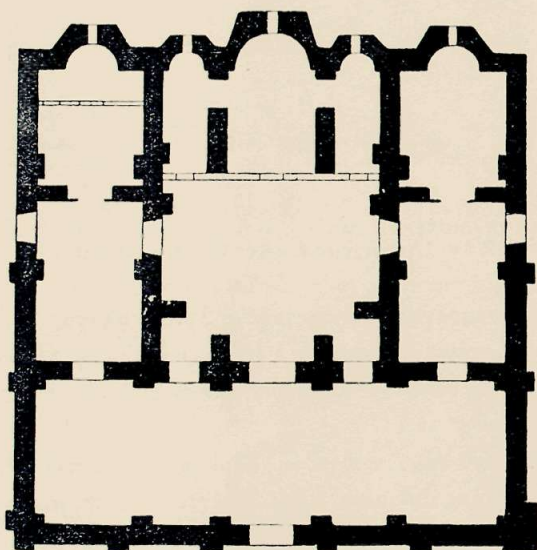
Ἐκ τῶν περισωθέντων δὲ τούτων ψηφοθετημάτων κρίνοντες,

φρονούμεν ὅτι ὁ ναὸς οὗτος εἶχε ψηφοθετήματα πολλῶ τῶν τῆς Μονῆς Δαφνίου ἀνώτερα. (1)

1897 σελ. 19.

Περὶ τὰς 12 θυρίδας τοῦ θόλου εἰκονίζονται δώδεκα ἐκ τῶν προφητῶν ἥτοι :

Ὁ Ἡσαΐας, ὁ Ἰερεμίας, ὁ Σοφονίας, ὁ Ἰεζεκιήλ, ὁ Ἀαρών, ὁ Ἡλίας, ὁ Σολομών, ὁ Δαβὶδ, ὁ Μωυσῆς, ὁ Ἐλισσαῖος, ὁ Ἰωήλ, καὶ ὁ Ἰωνᾶς.

Εἰκ. 16.

Ἀρχιτεκτονικὴ κάτοψις τοῦ ἐν Ἀγρῇ ναοῦ τῆς Παρηγορητιδῶδης.

Τούτων δὲ ὡς ἔργα τέχνης προεξέχουσιν οἱ προφῆται, Ἰωνᾶς, Ἡσαΐας, Ἰεζεκιήλ. Πάντων τούτων περιεγράψαμεν τὰ τε σχήματα καὶ τὰ ρητά.

Ἀνω τῶν 12 θυρίδων τοῦ θόλου εἰκονίζεται ἀνὰ ἓν ἑξαπτέρυγον.

Εἰς τὸν μῦθα διεσώθησαν λόγου ἄξια ἐφ' ὕγρας γραφαί, ἥτοι :

1. Παρέλ. Γ. Λαμπάκη. Ἡ Μονὴ Δαφνίου μετὰ τὰς ἐπισκευάς. 1897 σελ. 19.

ἡ Πλατυτέρα ἐν μέσῳ τῶν Ἀρχαγγέλων Μιχαήλ καὶ Γαβριήλ μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς :

ΕΤΟΥΟ ΖΞΣΤ'. (7066=1353) ΙΝΔΙΚΤΙΩΝΟΟ Α'.

ANANIAS MONACHOS

Τῶν Ἀρχαγγέλων, ὁ μὲν Μιχαήλ λέγει ἀνορθογράφως :

«Π]αρίστατε δουλοπο[επῶς] οὐραυι»

Ὁ δὲ Γαβριήλ :

« Π]οῖον σο[ι] ἐγκώμιον προσαγάγω ἐπάξιον τῇ δὲ ὀνομάσῳ σε »

Κάτωθεν τῆς Πλατυτέρας εἰκονίζονται συλλειτουργοῦντες οἱ μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Βασίλειος, Χρυσόστομος καὶ Ἀθανάσιος· καὶ κάτωθεν τούτων παρίσταται ὁ Δεῖπνος ὁ Μυστικὸς ἐν ἀθλίᾳ ἐπιδιορθώσει.

Τῆς ἐπιδιορθώσεως ταύτης διαφυγοῦσα εὐτυχῶς ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ κεφαλὴ τοῦ μαθητοῦ, ἀποτελεῖ ἔργον θαυμάσιον τῆς ἐκ τοῦ φυσικοῦ σπουδῆς τοῦ τεχνίτου.

Περὶ τὴν τράπεζαν τοῦ δεῖπνου ἀναγινώσκομεν :

« ΔΕΗΟΙΟ ΤΟΥ] ΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΑΠΟΟΤΟ-
ΛΟΥ ΙΗΡΑΙΟΟ » (ἀντὶ ἱερέως)

Τὴν ἐκατέρωσε δὲ τῆς Πλατυτέρας ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρονολογίαν, ζ'ξς' ἀμαθῶς ὡς ἔτος

ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως ἐκλαβόντες, καὶ ἀμαθέστερον ἐρμηνεύσαντες, ⁽¹⁾

ὅτι τοῦτο τὸ ἔτος τῆς

ἰδρύσεως τοῦ ἱεροῦ τούτου ναοῦ ὑπεμφαίνει, καὶ τὸ χεῖριστον δι' ἀρα-

ΕΤΟΥΟ ΖΞΣΤ'

1. Τὰ περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἰδὲ Lampakis' Mémoire sur les Antiquités Chrétiennes de la Grèce. σελ. 40.

δικῶν ἀριθμῶν τοῦτο παραφράσαντες, ⁽¹⁾ ἐνετοίχισαν ἐν τῷ νάρθηκι τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην :

« ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΥ ΚΟΜ ΤΟ ΕΤΟΣ 796 »
= τοῦ παλαιοῦ κτισίουματος τὸ ἔτος 796.

Ὅτι δὲ τὸ ΚΟΜ δὲν σημαίνει κόσμου, δηλ. « τοῦ παλαιοῦ κόσμου », ἀλλὰ « κτισίουματος », ἔχομεν παράλληλον καὶ τὴν ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀγίου Νικολάου τῆς Ἀνω Σύρου ὑπάρχουσαν ἐπιγραφὴν ταύτην :

ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΠΑΛΙΑΣ ΟΙΚΟΔΟΜΗΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ
16 + 86

Καθ' ὅλα δὲ τὰ φαινόμενα ὁ ναὸς οὗτος ἐστὶν ἔργον Π'. αἰῶνος.

Ἦδὴ ὁ *Spon* (Τόμ. α' σελ. 105. ἔκδ. Ἀμστελδομάου) ἀναφέρει ὅτι ὁ ναὸς οὗτος ἐστὶν ἔργον Μιχαὴλ Δούκα τοῦ Κομνηνοῦ, χωρὶς ὅμως νὰ ἀναφέρῃ ἄλλην τινὰ χρονολογικὴν καὶ ὀνομαστικὴν ἐπεξήγησιν.

Ἐσωτερικῶς, ἄνω τῆς θύρας τοῦ ναοῦ, εἰς δύο μέρη καταστραφείσα καὶ κακῶς ἐφ' ὑγροῖς ἐπιδιορθωθείσα, διεσώθη ἡ ἀρχικῶς ἐπὶ μαρμάρου ἐπιγραφὴ αὕτη :

ΚΟ—ΜΝΗΝΟ—ΔΟΥΚΑΣ—ΔΕΟ—ΠΟΥΤΗΣ—ΝΙ—[ΗΙ:]—ΚΩ—ΠΟ—[C—ANNA—ΒΑCΙ—ΝΙ—ΔΟΥ—ΚΑC—ΔΕΟ—ΠΟ—ΤΗΣ—ΚΑΙ—ΑΓΓΕ
ἐφ' ὑγροῖς
μάρμαρον
ΚΟ—ΜΝΗ—ΝΟ—ΒΜΑ—CΤΟC—ΔΙΕ—ΤΙC—ΠΟΑ—[ΕΓΑC—ΚΟΜΝΗ—ΜΕ—ΓΑC—ΚΟ—ΜΝΗ—ΝΟC—ΔΟΥ—ΚΑΙ—C]
ἐφ' ὑγροῖς
μάρμαρον
Ἡ κοίμησις τῆς Θεοτόκου

Ὡς βλέπομεν τὰ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ἔνεκα τῶν ἐφ' ὑγροῖς

1. Οὕτως ἡμαρτημένοις ἐξέλαβε τὴν χρονολογίαν καὶ ὁ Μητροπολίτης Ἀρτης Σεραφεῖμ' (ὅρα τὸ ὑπὸ τούτου Δοκίμιον περὶ Ἀρτης σελ. 146.)

μεταγενεστέρων ἀμαθῶν ἐπιδιορθώσεων, εἰσὶ λίαν τετραραγμένα καὶ ἀμφίβολα.

Ἀγνοοῦμεν δὲ ποῦ τοῦ ὑπερθύρου τοῦ ναοῦ ὁ Ἀραβαντινὸς (1) ἀνέγνω ὅτι ὁ ναὸς τῆς Παρηγορητίσσης ἀνηγέρθη τῷ 819, καθόσον ἡμεῖς οὐδεμίαν τοιαύτην χρονολογίαν ἐν τῷ ναῷ ἀνέγνωμεν (2). Ἦδη ὁ πρῶτος τῶν Δεσποτῶν τῆς Ἡπείρου καὶ Ἀρτης (1204) ἐστὶ Μιχαήλ ὁ Α'. νόθος υἱὸς Ἰωάννου τοῦ Σεβαστοκράτορος (3), ὃς ἐκαλεῖτο Κομνηνός, ἢ Κομνηνός Ἀγγελοῦ (4). εἶτα δὲ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Μιχαήλ Κομνηνός», ἔχομεν Μιχαήλ τὸν β'. (5), ὅστις τῷ 1280 συνεζεύχθη τὴν δσίαν Θεοδώραν, θυγατέρα τοῦ Γάλλου τὴν καταγωγὴν Ἰωάννου τοῦ Πετραλείφου (6) καὶ ἀποθανόντα τῷ 1269 (7), καὶ τὸν ὕστατον τοῦ Μιχαήλ τούτου υἱὸν Δημήτριον, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον

1. Χρονογραφ. τῆς Ἡπείρου τόμ. β'. σελ. 22.

2. Ἐννοεῖ ἴσως τὴν ἀνωτέραν ἐν σελ. 75 δημοσιευμένην ἐπιγραφὴν «ξξς'. Ο' κ. Ἀραβαντινὸς ταυτίζει εἰς ἐν τὸν ναὸν τῆς Παντανάσσης καὶ Παρηγορητίσσης (Χρονολ. τῆς Ἡπείρου τόμ. β'. 22), ἐν ᾧ οὗτοι εἰσὶ δύο ναοὶ διάφοροι, τοῦ μὲν τῆς Παρηγορητίσσης ὑψισταμένου νῦν, τοῦ δὲ τῆς Παντανάσσης πρὸ πολλοῦ ὄντος καὶ κατεστραμμένου. (Πρβλ. Σεραφεῖμ Δοκίμιον περὶ Ἀρτης σελ. 54). Ὡσαύτως δὲν ἀνέγνωμεν ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου καὶ ἐπιγραφὴν περὶ Ἰωάννου Κομνηνοῦ Δούκα ἣν ἀναφέρει ὁ Σεραφεῖμ ἐν τῷ Δοκίμῳ περὶ Ἀρτης σ. 335.

3. Σάβα χρονικὸν Γαλαξειδίου σελ. 131.

4. Ρωμανοῦ περὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου σελ. 41. Σεραφεῖμ Δοκίμιον περὶ Ἀρτης σελ. 76.

5. Τὰ περὶ τοῦ βίου τοῦ Μιχαήλ Β'. τοῦ Κομνηνοῦ τούτου γινώσκουμεν σχεδὸν ἐκ μόνου τοῦ βίου τῆς Ὀσίας Θεοδώρας, γραφέντος ὑπὸ Ἰωῶ Μοναχοῦ. Οὗτος ἐδημοσιεύθη ἐν Ἑλληνομνήμωνι σελ. 42—47. Περὶ δὲ τῶν διαφορῶν ἐκδόσεων τοῦ βίου τῆς Ὀσίας Θεοδώρας ἰδὲ Μηλιαράκη Ἱστορία τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου σελ. 326 σημ. 1.

6. Ἀκροπολίτ. σελ. 98. Ἑλληνομνήμων σελ. 44, 51. Σάβα χρονικὸν Γαλαξειδίου σελ. 134. Σεραφεῖμ Δοκίμιον περὶ Ἀρτης σελ. 78. Ρωμανοῦ περὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου σελ. 41.

7. Ο' Β'. Μιχαήλ οὗτος ἐκ τῆς Θεοδώρας γνησίους υἱούς εἶχε τρεῖς, τὸν Νικηφόρον, Δημήτριον καὶ Ἰωάννην (Σάβα χρονικὸν Γαλαξειδίου σελ. 140. Σεραφεῖμ Δοκίμιον περὶ Ἀρτης σελ. 78) καὶ δύο θυγατέρας Ἀνναν καὶ Ἑλένην, ὧν ἡ μὲν Ἀννα ἐγένετο σύζυγος τοῦ Πρίγκιπος Πελοποννήσου καὶ Ἀγαίας Γουλιέλμου, ἡ δὲ ἐνυμφεύθη τὸν Βασιλέα τῆς Σικελίας καὶ Ἀπουλίας Μανφρέ. (Ἑλληνομν. σελ. 55) καὶ ἓνα νόθον ἐκ τῆς Γαγγρηνῆς, τὸν Ἰωάννην (Σάβα χρονικὸν Γαλαξειδίου σελ. 140) καὶ κατ' ἄλλους δύο νόθους, Ἰωάννην καὶ Θεόδωρον, τελευταίαντα τῷ 1255 (Ἑλληνομν. σελ. 55—56 Σεραφεῖμ Δοκίμιον περὶ Ἀρτης σελ. 78).

τοῦ ἑαυτοῦ πατρὸς, μετήλλαξεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὀνομασθεὶς Μιχαήλ (1), καὶ παρονομασθεὶς Κουτρούλης (2). Οὗτος ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαήλ τοῦ Παλαιολόγου Ἀνναν (3). Τίνα τῶν ἀνωτέρω Μιχαήλ ὁ Spon ἐννοεῖ, ἡμεῖς τοῦλάχιστον ἀγνοοῦμεν.

Ἄν ὅμως ἡ ἐν τῇ ἀνωτέρω ἐπιγραφῇ μνημονευομένη βασιλὶς Ἀννα, εἶναι σύζυγος τοῦ υἱοῦ τοῦ Μιχαήλ Β', ὃς ἀρχικῶς ἐκαλεῖτο Δημήτριος, καὶ εἶτα μετωνομάσθη Μιχαήλ, τότε ὁ ναὸς οὗτος τῆς Παρηγορητίσσης πιθανῶς ἰδρύθη ὑπὸ τούτου, ἐπὶ τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαήλ τοῦ Παλαιολόγου (1259—1281), λέγομεν δὲ πιθανῶς, καθόσον ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ, οὐδὲν περὶ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ναοῦ ἀναγινώσκουμεν.

Ἐν τοῖς ἐσωτερικοῖς ὀξυκορύφοις μαρμαρίνοις τόξοις, παρίστανται κακοτέχνως ἀναγεγλυμμένοι ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ, ὁ Ἰωσήφ, οἱ Ποιμένες, οἱ Ἀγγελοὶ τὸν τεχθέντα δοξάζοντες, οἱ Προφῆται Ἡσαΐας καὶ Μιχαίας, καὶ ἅγιος φέρων τιάραν τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐν σχήματι πίννας.

Αἱ παραστάσεις αὗται, ἀσυνήθεις ὅλως ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ἄλλα τινα, μαρτυροῦσι τὴν φραγγικὴν ἐπὶ τοῦ ναοῦ τούτου ἐπίδρασιν. Γνωστὸν ἔλλω, ὅτι ἡ Θεοδώρα ἡ σύζυγος Μιχαήλ τοῦ Β' πρὸς πατὸς ἡτεθυγάτηρ τοῦ ἐκ Φραγγικοῦ γένους ὁρμωμένου Σεβαστοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Πετραλείφου (Pierre d'Aulps) τοῦ κατὰ τὸ Διδυμότειχον τὴν οἴκησιν ἔχοντος (4).

Ἐν τῷ ναῷ ὑπὸ τὴν εἰς τὸ ὑπέρθυρον εἰκόνα τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἀναγινώσκουμεν :

« Δέσπης τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἰωάννου Μάγκου ».

1. « Ὁ δ' ἦν ὁ τοῦ Μιχαήλ Δεσπότης υἱὸς ὁ ὕστατος Δημήτριος μὲν τὸ κατ' ἀρχὰς λεγόμενος, θανόντος δὲ τοῦ πατρὸς τοῦνομα κατὰ μνήμην ἐκείνου ἀνταλλαζάμενος ». Παχυμ. Μιχαήλ Παλαιολόγος βιβλ. VI. 6. ἔκδ. Βόννης σελ. 439.

2. Ρωμανοῦ περὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου σελ. 77.

3. « Καὶ τὸν δε τὸν τρόπον τοῦ προσισταμένου λυθέντος ἐτάττετο μὲν εἰς Δεσπότης ὁ Μιχαήλ, τῇ Ἀννῇ δὲ Βασιλίδι οὕση γε συνεζεύγνυτο. (Παχυμ. Μιχαήλ Παλαιολόγος βιβλ. VI 6. σελ. 441 ἔκδ. Βόννης πρβλ. Ρωμανοῦ περὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου σελ. 78. Σεραφεῖμ Δοκίμιον περὶ Ἀρτῆς σ. 79.

4. Ἑλληνομνήμων σελ. 42. 49. Σάθα χρονικὸν Γαλαξειδίου σελ. 136.

Ὑπὸ τὴν εἰκόνα δὲ τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ :

+ ΑΨNH (=1758)

Ἐν δὲ τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου
ὑπὸ τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου « **Η ΧΡΥCOBITCA** ».

† Διὰ συνδρομῆς τῶν | ἐνοριτῶν καὶ ἐπιτρόπων | 1852
Μαρτίου 15' | Ὁ ζωγράφος Πέτρος Γεωργιάδης | πρωτο-
ψάλτης τῆς Μητροπόλεως Ἰωαννίνων (1).

Ἐπὶ Ἱερεμίου τοῦ Β'. ἡ Παρηγορήτισσα ὑπήχθη ὡς μετόχιον
εἰς τὴν Μονὴν τῆς Κάτω—Παναγίας (2).

Ἡ Παρηγορήτισσα ἐσωτερικῶς ἔχει τέσσαρα παρεκκλήσια· ὧν
δύο μὲν ἐπὶ τοῦ ἄνω ὀρόφου, ἄγνωστον εἰς ὄνομα τίνων ἁγίων,
δύο δὲ κάτω, τοῦ μὲν, ἐπ' ὀνόματος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προ-
δρόμου, τοῦ δέ, ἐπ' ὀνόματος τῶν Ταξιαρχῶν· ἄνω δὲ ἐπὶ τῆς
παραστάδος τῶν θυρίδων τῆς γυναικωνίτιδος ἀναγινώσκομεν τὴν
ἐπιγραφὴν ταύτην περὶ τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Β'.

« **Ἦλθεν ἐνταῦθα ὁ παναγιώτατος Πατριάρχης
Κύριος Κύριος Ἱερεμίας ἐν τῷ Ἱλν' (7038=1530)
ἔτος μηνὶ Ἰουλλίου καὶ ἐποίησεν ἁγιασμόν** ».

Σημειωτέον, ὅτι καὶ εἰς τὸν περὶ τὴν Λεβιάδειαν ἱερὸν ναὸν τοῦ
Ὁσίου Λουκά, ἐπὶ τῶν ἄνω θυρίδων τῆς δυτικῆς προσόψεως, περὶ
αὐτοῦ τοῦ Πατριάρχου ἀναγινώσκομεν :

† ενετ Ἱλν (7038=1530) ἦλθε ὁ Ἱερεμίας ὁ Πα-
τριάρχης ἔγινε τῇ ἁγίᾳ Μονῇ ταύτῃ καὶ ἐλειτουργ-

1. Ὡσαύτως ἐν τῷ ναῷ ὑπεράνω τῶν διαφόρων εἰκόνων τοῦ εἰκονοστασίου
εὑρηναὶ διάφοροι ἐπιγραφαί, αἱ κατεχωρήσαμεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ συλλογῇ τῶν
Χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν.

2. Σάθα Βιογραφικὸν Σχεδιάσμα Ἱερεμίου τοῦ Β' 1879 σελ. 187-188. Ἀγνοῶν
δὲ τὸ πατριαρχικὸν τοῦτο ἔγγραφο ὁ Μητροπολίτης Ἀρτης Σερασεῖμ, τὸ γε-
γονός τοῦτο ἀναφέρει εἰς τὸν 19'. αἰῶνα ἐπὶ Θεοδώρας, ὅτε ἐκτίσθη ὁ ναός· (Δο-
κίμιον περὶ Ἀρτης σελ. 147)· ἀγνοοῦμεν δὲ που στηριζόμενος ἐναντίον τοῦ γε-
νικῶς παραδεδεμένου ὀνόματος Παναγία ἡ Παρηγορήτισσα, οὗτος καλεῖ αὐ-
τὴν Παναγία ἡ Παρηγορηθεῖσα (σελ. 146—149).

γινεε τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καὶ ἔκαμε ἀφορισμὸ διὰ τὰ ροῦχα τοῦ μοναστηρίου ». (1)

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ ναοῦ τῆς Παρηγορητίσσης, μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὰ περὶ τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀγίας Θεοδώρας.

Κατὰ τὸν βιογράφον τῆς Ἀγίας Θεοδώρας Ἰώβ, (Ἑλληνομνήμ. σελ. 46) ἀρσὺ ὁ Μιχαὴλ μετεμελήθη διὰ τοὺς πρὸς τὴν Γαγγρηνὴν ἔρωτας αὐτοῦ, καὶ ἱδρυσεν τὸν ναὸν τῆς Παντανάσσης (2) καὶ τῆς Παναγίας (3), ἡ Θεοδώρα ἐδείματο τὸν ναὸν τοῦτον, ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Γεωργίου εἰς Γυναικεῖαν Μονήν.

1. Περὶ τῆς ἀφίξεως τοῦ Πατριάρχου τούτου ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ. (ἰδὲ Γ. Κρέμου Φωκικὰ Τόμ. β'. σελ. 42).

2. Κατὰ τὸν Ἑλληνομνήμονα « ἡ ἐκκλησία Παντάνασσα, ἀπέχουσα δύο περὶ πόδας τῆς πόλεως, εἶναι ἔρημος ἐπὶ τοῦ παρόντος » (σελ. 53). Λεπτομερέστερον δὲ τὰ περὶ ταύτης ἐκτίθησιν ὁ Μητροπολίτης Ἀρτης Σεραφεῖμ ἐν τῷ Δοκίμῳ αὐτοῦ σελ. 54. γράφων ἐπὶ λέξει ταῦτα :

« Χωρίον Παντάνασσα, οὕτως ὀνομασθὲν ἐκ τοῦ ἐν αὐτῷ ποτε, πλησίον τῶν ὀχθῶν τοῦ ποταμοῦ Ἀράχθου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ γεφύρας, τῆς Πάσσενας καλουμένης, μεγίστου καὶ περικαλλοῦς ἱεροῦ Ναοῦ τῆς Παντανάσσης Θεοτόκου, τοῦ οἰκοδομηθέντος μὲν παρὰ τοῦ Δεσπότου τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Β'. κατὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ὠκοδομήθη ἡ ἐν Ἀρτῇ Μονὴ τῆς Κατωπαναγίας, (ἣν θεωρήσας ὡς λέγεται ἄνωθεν τοῦ Τρούλλου ὁ μαθητὴς τοῦ ἀρχιτέκτονος εἶπε τάδε :

« Ἐβγα Κυρὰ Παντάνασσα νὰ δῆς τὴν Παναγία

Π' ἔχει τριακόσια κάγγελα κ' ἐξῆντα παραθύρια ».

Ἐκ παραδρομῆς δὲ πάντως ὁ κ. Μηλιαράκης ἀναφέρει ὅτι ἡ Θεοδώρα ἔκτισε καὶ τὸν ναὸν τῆς Παντανάσσης. Εἰς προφανῇ δὲ σύγκρουσιν εὐρηται ἡ ὑποσημείωσις τοῦ κειμένου αὐτοῦ, καθ' ἣν, ἐν ᾧ εἰς τὸ κείμενον ἀναφέρει τὴν Θεοδώραν ὡς κτίσαντα τὴν Παντάνασσαν, ἐν τῇ ὑποσημείωσει ἀναφέρει ὅτι καὶ ἡ παράδοσις ἐν Ἀρτῇ ἀνάγει τὴν ἀνακαίνισιν τῆς Παντανάσσης εἰς Μιχαὴλ τὸν Β'. (Μηλιαράκη. Ἱστορία τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας σελ. 327).

3. Ἐν τῷ Ἑλληνομνήμονι ἀναγινώσκομεν, ὅτι « τὸ ἐπίθετον Παναγία συνεκφέρει ὁ μεταφραστὴς τοῦ Ἰώβ μετὰ τῶν λέξεων ὁδῶν βρύσεως, χάριν, ὡς φαίνεται, προσδιορισμοῦ » (σελ. 53). ἡ αὐτὴ νῦν καλεῖται καὶ Κάτω—Παναγία. (Πρβλ. Σεραφεῖμ Δοκίμιον περὶ Ἀρτης. σελ. 147 καὶ 152).

Ἰδοὺ ἐπὶ λέξει τί ὁ Ἰωβ περὶ τῆς οἰκοδομῆς τῶν ναῶν τούτων λέγει :

« Τὸν μέντοι Δεσπότην καὶ σύνευνον ἢ αὐδιδιμος Θεοδώρα τὰς περικαλλεῖς καὶ εὐαγεῖς ἰδοῦσα συστησάμενον δύο μονὰς, τὴν τῆς Παντανάσσης, φημί, καὶ τῆς Παναγίας ἐπικεκλημένης, τῷ μεγαλομάρτυρι καὶ αὐτῇ Γεωργίῳ θεῖον ἀνήγειρε σεμνεῖον καὶ εἰς γυναικεῖον τοῦτο συνεστήσατο » (1).

Ὅτε δὲ βραδύτερον αὕτη, κοιμηθεῖσα 11 Μαρτίου 1280 (2),

Εἰκ. 17.

Ἀναγεγλυμμένη μαρμαρίνῃ πλάξ ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς Ἀγίας Θεοδώρας, ἐν ᾗ παρίδονται ἡ Θεοδώρα καὶ ὁ Μιχαὴλ.

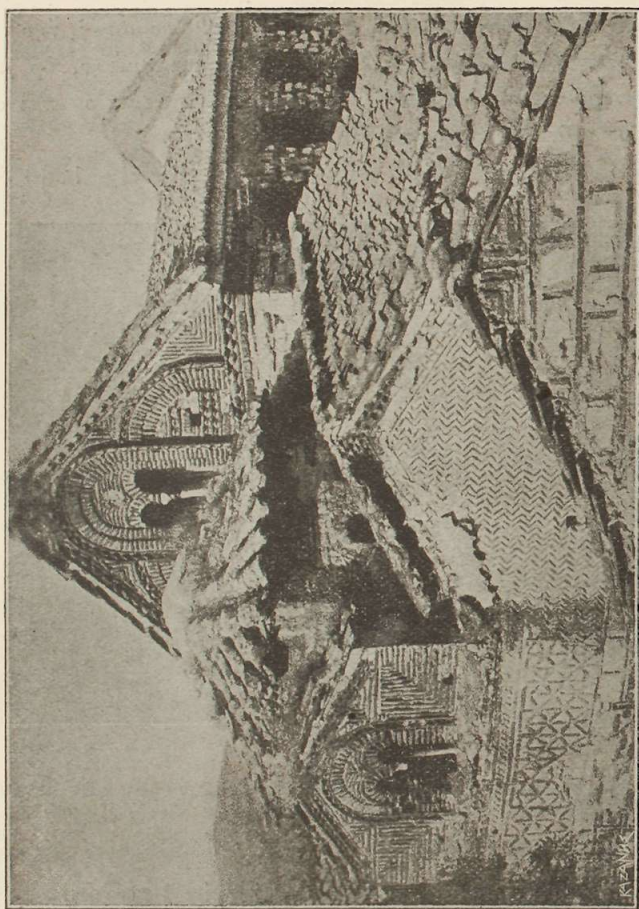
ἐτάφη ἐν αὐτῷ, ἐνθα καὶ μέχρι σήμερον ὁ τάφος αὐτῆς σῶζεται, (Εἰκ. 17), οὗτος προσέλαβε τὸ ὄνομα : « Ἀγία Θεοδώρα ». (3)

1. Ἑλληνισμ. Τόμ. α'. σελ. 46.

2. Πρὸς. Ἑλληνισμ. τόμ. α'. σελ. 53 καὶ Σεραφεῖμ Δοκίμιον περὶ "Ἀρτης σελ. 139.

3. Ἡ ἀνακομιδὴ τοῦ ἱεροῦ λειψάνου τῆς Ἀγίας Θεοδώρας ἐγένετο τῇ 26 Μαρτίου 1871. Σεραφεῖμ Δοκίμιον περὶ "Ἀρτης σελ. 134. Μεγάλῃν δ' ἐκ ἐύλου καρύας πολῦτιμον θήκην κατεσκεύασεν ὁ πολὺς ἐν ταῖς Ἀρχαιολογικαῖς σπουδαῖς κ. Κων. Καραπάνος, ἐφ' ἧς ἀναγινώσκωμεν : « Τὰ ἱερὰ λείψανα τῆς Ἀγίας Θεοδώρας. Ἀφιέρωμα Κ. Καραπάνου 1875 ».

Τοῦ ναοῦ τούτου ὁ πλοῦτος τῶν κεραμοπλαστικῶν διακοσμῆσεων δὲν περιγράφεται (Εἰκ. 18 καὶ 19). Ἡ πρὸς τὴν γῆν δὲ κατὰ

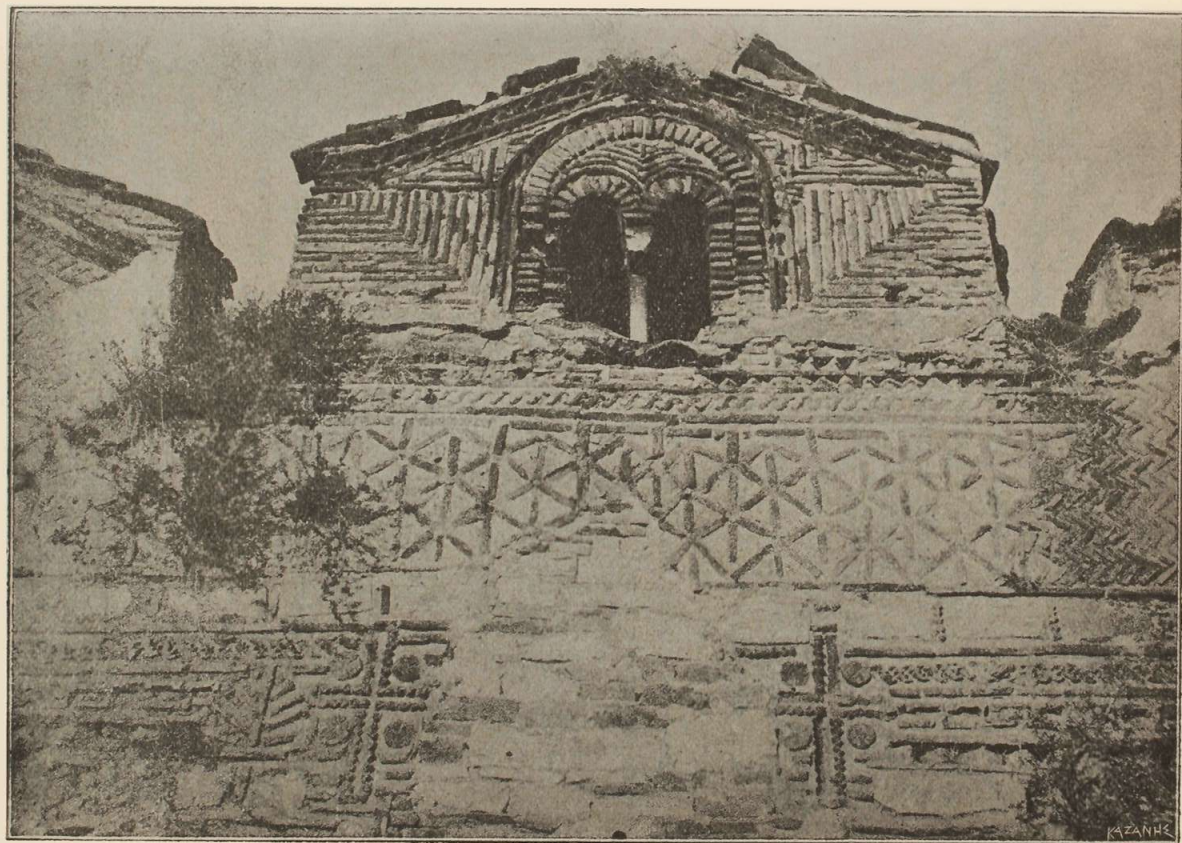

Εἰκ. 18.

Ὁ ἐν Ἀθῆναις ναὸς τῆς Ἁγίας Θεοδώρας.

βασίς ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, ὁ ἐν αὐτῇ τάφος τῆς Ἁγίας Θεοδώρας, ἡ ἀνάμνησις τῶν ἐκτρόπων ἐρώτων τοῦ Μιχαήλ καὶ τῶν θλίψεων τῆς Ἁγίας Θεοδώρας, τὸ σοβαρὸν τοῦ Ναοῦ, ἡ Ἱστορία, αἱ παραδόσεις κλ. ταῦτα πάντα βαθὺ ἐξεγείρουσι συναίσθημα τῷ εἰς τὸν ναὸν τοῦτον εἰσερχομένῳ.

Ὅτε τὸ πρῶτον, περὶ λύχνων ἀφάς, ἐν τῷ ναῷ τούτῳ εἰσήλ-

Εἰκ. 19.

Κεραμοπλαστική διακόσμηση τοῦ ἐν Ἀρτῇ ναοῦ τῆς Ἁγίας Θεοδώρας.

θομεν, εὔρομεν τὸν σεβάσμιον γηραιὸν ἐφημέριον, Χρῆστον Κατσιακὴν ἀναγινώσκοντα τὰς ἱερὰς παρακλήσεις τοῦ Αὐγούστου πρὸς τὴν Θεοτόκον, ὃν ἐθεωρήταμεν ἱερὸν ἀπόμαχον τῶν ἱστοριῶν τῆς Ἀγίας Θεοδώρας, καὶ θεσματοφύλακα τοσοῦτων παραδόσεων. Οὗτος ἐδειξεν ἡμῖν τὸν τάφον τῆς ἁγίας Θεοδώρας, καὶ περιῆγεν ἡμᾶς πανταχοῦ, μετὰ ἱερᾶς συγκινήσεως τὸ πρῶτον σπουδάζοντας τὰς ἐπιτοπίους ἱερὰς παραδόσεις τοῦ Δεσποτάτου τούτου τῆς Ἀρτης.

Ἡ στέγη τοῦ ναοῦ τούτου κατέπεσεν ἐκ τῶν ὀβίδων τοῦ τελευταίου πολέμου τοῦ 1897 ἐν ὥρᾳ τοῦ ἐσπερινοῦ· ἡ δὲ ἐν τῷ κώδικι τοῦ Μουσείου ὑπ' ἀριθ. 2377 καταγεγραμμένη εἰκὼν τοῦ Ἀγίου Μανδηλίου διεσπάρχη ἀκριβῶς ὑπὸ Τουρκικῆς ὀβίδος.

Ἐπὶ τοῦ εἰκονοστασίου ὡς καὶ ἐπὶ τῆς γυναικωνίτιδος εῖρηνται γραφαὶ συγχρόνου τέχνης.

Ὑπὸ τὴν Εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ νάρθηκι ἀνέγνωμεν τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην :

ΔΟΥΛΟΥ ΘΕΟΥ

ΔΕΥ(CIC (= Δέσεις)

ΡΗΞΩΓΟΥΡΙ (= Ρηζωγουρι)

ΕΤΟΥC ΑΧΥΓ (= ΑΧΝΓ = 1653)

Ἐπὶ τοῦ δαπέδου διεσώθησαν ποικίλα μαρμαροψηφροθετήματα (opus Alexandrinum).

Φωτογραφικὰ ἀπότυπα τοῦ ναοῦ τούτου κατεχωρήσαμεν ἐν τῷ κώδικι τοῦ Μουσείου ὑπ' ἀριθ. 2440—2451· ἀρχιτεκτονικὴν δὲ κάτοψιν ὑπ' ἀριθ. 2479. (Εἰκ. 20)

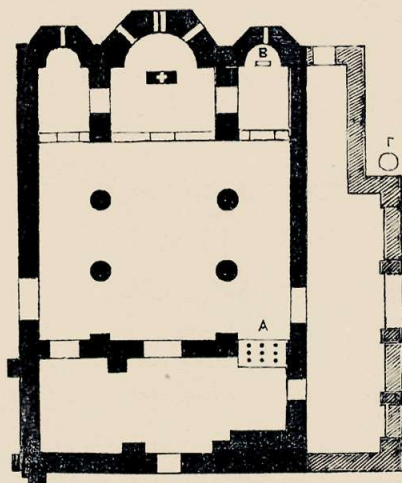
Τὸ ἐγγὺς τοῦ ναοῦ νοσοκομεῖον, ὅπερ ἐπὶ τουρκοκρατίας ἦν Τουρκικὴς στρατὼν, θεωρεῖται κοινῶς ὡς τὰ ἀνάκτορα τῆς Ἀγίας Θεοδώρας.

Τὰ κιονόκρανα τοῦ ναοῦ τούτου, εἰσὶ μείζονα καὶ δυσανάλογα πρὸς τοὺς κίονας, εἰλημμένα ἐξ ἀρχαίων ναῶν ρωμαϊκῶν χρόνων.

Ὡσεὶ δὲ 27,35 μέτρα μακρὰν τοῦ ναοῦ τούτου MA εὔρηται τὸ ναΐδιον τοῦ Σωτῆρος, ἔνθα ἐν τῷ Ἱερῷ βήματι τὸ πρῶτον ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ Διακονικοῦ παρετηρήσαμεν εἰκονιζόμενον δικέφαλον

αετόν. Τὸν ναὸν τοῦτον ἐπεσκέυασεν ὁ Ἄρτης Γαβριήλ, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς λίαν ἀνορθογράφου καὶ ἀσυντάκτου ἐπιγραφῆς ταύτης :

Ἀνεστωρήθει ἐπιμελῶς καὶ διορθωθὲν ὁ ναὸς οὗτος τεῖς Μεταμορφόσις τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ | καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰσοῦ Χϋ (=Χριστοῦ) Ἀναλῶμασιν τεῖς αὐτοῦ ἐπιμελείας ἐνετήρουν καὶ ἐξόδου τοῦ Πα | νεροτάτου Μητροπολεῖτου τῆς ἁγιοτάτης Μητροπόλεως Νεπάκτου καὶ Ἄρτης Κυρίου Γαβριήλ ἐτους | ζολγ (=1625) Μὴν Μάρτιος γ'.

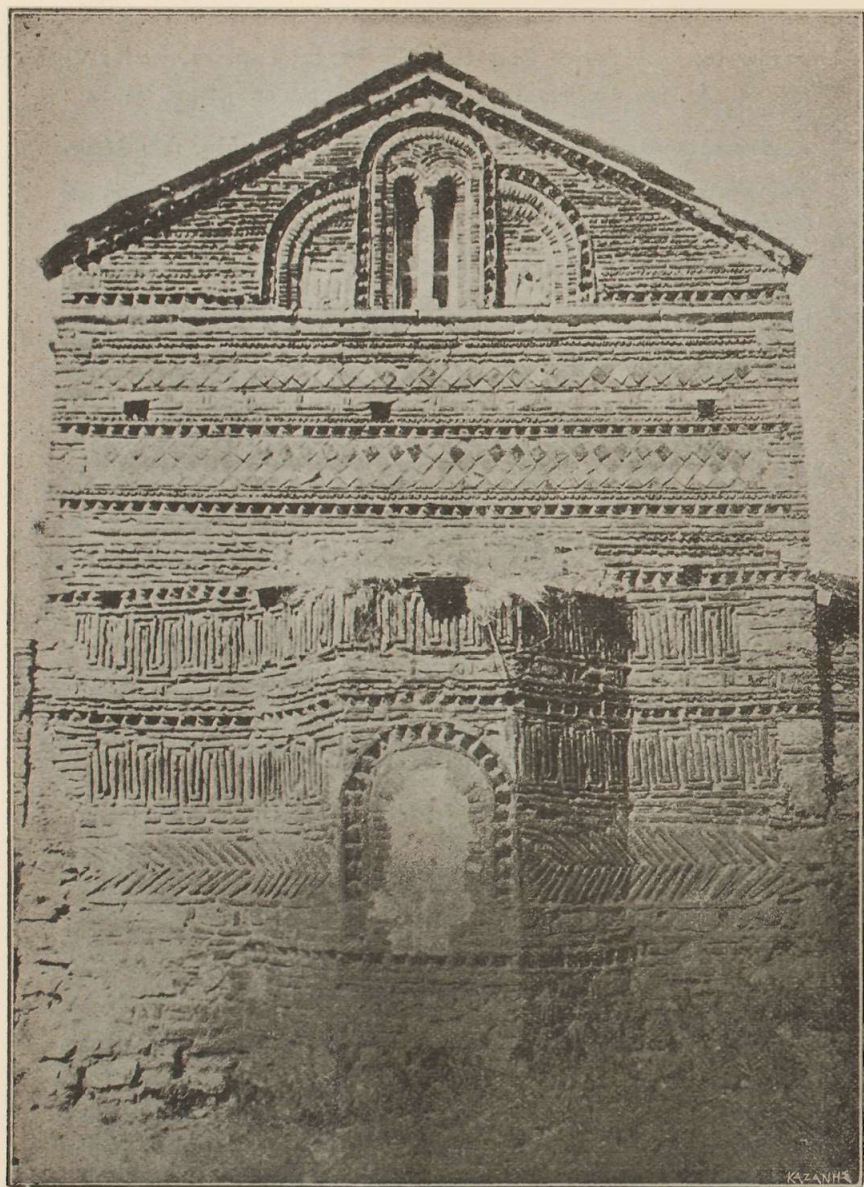
- Α. Ὁ τάφος τῆς Ἁγίας Θεοδώρας.
Β. Ἡ ἐκ ξύλου καρύα· θήκη, ἐν ᾗ φυλάσσονται τὰ περισσθέντα ἱερά τῆς Ἁγίας Θεοδώρας λείψανα.
Γ. Φρέαρ.

Εἰκ. 20.

Ἀρχιτεκτονικὴ κάτοψις τοῦ ἐν Ἄρτῃ Ναοῦ
τῆς Ἁγίας Θεοδώρας.

Ὡσαύτως ἐπεσκέφθημεν τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, ἔχοντα σχῆμα βασιλικῆς, καὶ στέγην ἐν σχήματι ψαλίδος. Εἰς τὸ ὑψηλότερον δὲ μέρος τῆς στέγης ἔχει ἀνὰ τέσσαρας διδύμους θυρίδας.

Τὰ κεραμοπλαστικὰ κοσμήματα τοῦ ναοῦ τούτου δὲν διακρίνει εὐθυγραμμία, οὐδ' ἀκρίβεια τέχνης· οὐχ ἥττον ἐν συνόλῳ, ὁ ναὸς ἐξωτερικῶς παρίστησι γλαφυρὸν θέαμα ἀρχιτεκτονικῆς κεραμοπλαστικῆς διακοσμήσεως (Εἰκ. 21).

Εἰς. 21.

Ἀνατολική πλευρά μετὰ τοῦ ὑψώκου τοῦ ἐν Ἀρχῇ ναοῦ
τοῦ Ἁγίου Βασιλείου.

Αἱ ἐν τῷ ναῷ ἐφ' ὕψους γραφαὶ εἰσι ἔργα κακῆς μάλλον τέχνης.
 Ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ εἶρομεν εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ
 1712. Ὑπὸ τὴν εἰκόνα δὲ
 τῆς Θεοτόκου, ἐπιγραφομένην
 «ὡ περίβλεπτος Δέδ-
 ποινα», ἔργον τοῦ 1715
 ἀνέγνωμεν :

ΔΕΗCIC ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ.....
 ΕΤΕΙ ΑΨ||Ε.| (1715)

Ὑπὸ ἑτέραν δὲ εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, (ἔργον κακῆς μάλ-
 λον τέχνης) ἀνέγνωμεν :

**1807 Μαρτίου 10. Χεῖρ Νικολάου Μπούχ. Δα-
 πάνη τοῦ τιμιωτάτου κυρίου Βασιλείου Τζελ-
 γιάννη, οὗ καὶ τὸ ὄνομα ἐγράφη εἰς μνημόσυνον
 αὐτοῦ τε καὶ τῶν γονέων αἰώνιον Ἀμήν.**

Ὑπὸ ἄλλην εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ δεσποτικοῦ
 θρόνου :

1 7 1 6

Ὑπὸ δὲ κινητὴν εἰκόνα τοῦ Ἀγίου Θεοδώρου τοῦ στρατηλά-
 του ημιθραυστον ἀνέγνωμεν :

ΔΕΗCIC ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ | ΤΟΥ ΘΕΟΥ
 ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΛΟΥΡΓΙΟΤΗ

ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΙΝΟΔ' ΑΥΤΟΥ (=καὶ τῆς συνοδείας αὐτοῦ)
 ΑΨΝΑ (= 1751)

Φωτογραφικὰ ἀπότυπα τοῦ ναοῦ τούτου κατεχωρήσαμεν ἐν
 τῷ κώδικι τοῦ Μουσείου ὑπ' ἀριθ. 2451—2453.

Εἶτα ἐπεσκέφθημεν τὸν ναὸν τοῦ **Παντοκράτορος** τὸν
 ναὸν τοῦ **Ἀγίου Νικολάου** εἰς Τουρκοπάζαρον, οὗ ἡ ἀκα-
 θαρσία, ἣν τὸ πρῶτον τοιαύτην εἶδομεν, φρίκην ἀληθῶς ἡμῖν ἐνε-
 ποίησεν καὶ αἰεὶ ἀναμιμνησκομένοις ἐμποιεῖ, καὶ ἐν ᾧ οὐδὲν λόγου
 ἕξιον παρετηρήσαμεν τὸν ναὸν τοῦ **Ἀγίου Δημητρίου** τὸν
 ἡρειπωμένον ναὸν τοῦ **Ἀγίου Λουκά** τὸν εἰς Τουρκοπάζαρον

ἡρειπωμένον ναὸν τῆς **Ἀγίας Ἐλεούσης**, ἔχοντα τὸ βάθρον τῆς Ἀγίας Τραπέζης ραβδωτόν, οἷα τὰ συνήθως ἐν Ἀττικῇ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος εὐρισκόμενα· τὸν ναὸν τοῦ **Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Μπατοῦ**· τὸν ὑπὸ τὸ Δημοτικὸν σχολεῖον μύακα τοῦ ἡρειπωμένου ναοῦ τοῦ **Ἀγίου Μηνᾶ**, καὶ τὸν ναὸν τῶν **Ἀγίων Ἀναργύρων**, κ.λ.

Ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ δὲ ναῷ τοῦ **Ἀγίου Μεροκουρίου** (μην. 23·15 πλ. 13,15) ἐν μὲν τῇ αὐτῇ ἀνέγνωνμεν ὅτι τὰ κελλία ἐγένοντο τῷ ΑΨ'ΚΣ' (1726) ἐπὶ Ἰωαννικίου ἀρχιερέως (1). ἔσω-
τερικῶς δὲ ὑπὸ τὴν ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τοῦ ναοῦ ἀρχαίαν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου ἀνέγνωνμεν :

ΔΙΑ ΔΑΠΑΝΗΣ ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΑΡΧΙΕΡΕΩΣ
ΑΨ'Β (= 1792).

Ὑπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἐπὶ τῆς ὥραιας Πύλης, ὑπὸ τὸν ἀρχάγγελον Μιχαήλ :

ΔΕΗΣΙΣ ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΑΡΧΙΕΡΕΩΣ

Ἐπὶ τῆς θύρας τῆς ἱερᾶς προθέσεως, ἀνέγνωνμεν τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην, συντεθεισάν ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἀρτης Σεραφείμ :

Ἀνθρώπε ὑψώθητι τὸν νοῦν καὶ ἴδε, νοητῶς θεῖαν μυστικὴν ἱεραρχίαν, τελεῖν δὲ μέλλων τὴν φρικώδη θυσίαν, τοῦ Ζωοποιοῦ σώματος τοῦ Δεσπότου, φόβῳ πρόσελθε καὶ τρόμῳ τῇ τραπέζῃ, γύμνωσαι σαυτὸν τῶν μεριμνῶν τοῦ βίου, ὡς εἰκονίζων οὐρανίονας νόας, ἀρχὰς Χερουβίμ, Ἀγγέλους, Ἀρχαγγέλους, Κυριότητας, Δυνάμεις, Ἐξουσίας, Θρόνους, Σεραφείμ, τ' ἂν τρόμῳ παρεστῶτα θρόνου ἔναντι τῆς μεγάλης Τριάδος φόβῳ τας ὄψεις ταῖς πτέρυξι καλύπτει σιγῆς ἄνευ ἄδοντα ἀλληλούϊα. 1874 Νοεμβρίου.

Ἐπὶ δὲ τῆς θύρας τοῦ Διακονικοῦ ἀνέγνωνμεν τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην, ὡσαύτως ἔργον τοῦ αὐτοῦ εὐλαβοῦς Μητροπολίτου.

1. Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἰδὲ Σεραφείμ Δοκίμιον σελ. 356.

Μωσῆς ὁ θεῖος ἐν βάτῳ πυραφλέκτῳ ἤκουσε φωνῆς Δεσπότης μέγ' αὐδῶσης, ἱμάντα λῦσον ἐμβάδων ποδῶν σάων, ὄφρα κράτιστον Παμμέδοντα εἰσίδης. Σὺ τ' οὖν ἐταῖρε, εἰσίων ἐν τῷ Ἰρῶ, ἔνθα Τρισηλίου Παντόπτου θρόνος, ἵν' ἡ φρικώδης ἐκτελῆται θυσία, γύμνωσον σαυτόν τῶν μεριμνῶν τοῦ βίου, ἄρας δ' εἰς ὕψος χρῶτα καὶ ψυχὴν ἅμα, ἴθι τρόμου, φόβου τε καὶ χάρις μετὰ.

Ἐν ἔτει Σωτηρίῳ 1871 Νοεμβρίου μηνός.

Ὁ Μητροπολίτης Ἀρτης καὶ Πρεβέζης Σεραφεῖμ.

Ἐν τῇ συνοικίᾳ τῶν Βυρσοδεψῶν ἐν τῷ ναῷ τῶν γενεθλίων τῆς Θεοτόκου τῷ ἐπιλεγομένῳ «**Παναγία ἡ Κορωνοῦσία ἡ τῆς Δάφνης**» ἐπὶ εἰκόνας συγχρόνου τέχνης ἀνέγνωμεν τὸ ἐπιθετον τῆς Θεοτόκου **ΜΗΤΗΡ ΘΕΟΥ Η ΚΟΡΩΝΙΣΣΙΑ**.

Ἰπὸ δὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου ἀνέγνωμεν:

«**Εἰς χάριν εὐλαβείας Νικολάου**».

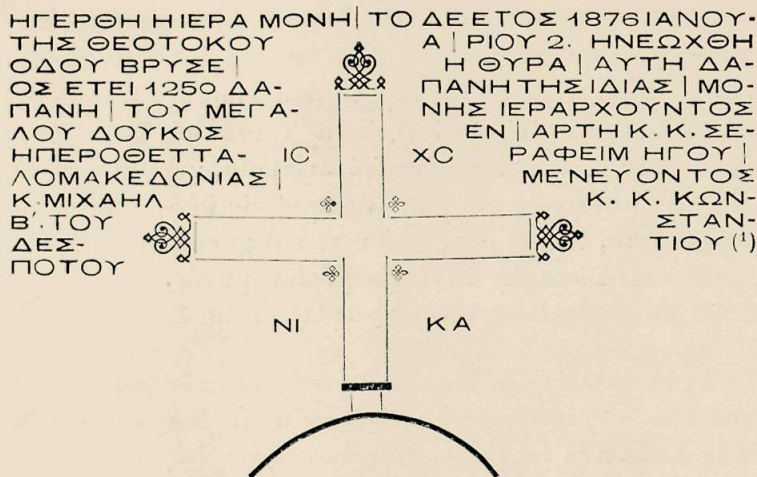
**Χεῖρ Γεωργίου Νομικοῦ ἔτει ἀπὸ Γενήσεως ΧϞ
(=Χριστοῦ) αχ;θ' (=1699).**

Τῇ 19 Ἰουλίου ἐπεσκέφθημεν τὴν **Κάτω—Παναγιᾶν**, κληθεῖσαν οὕτω τοπογραφικῶς κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Παρηγορήτισσαν, οἶονεὶ ὡς Ἀνω Παναγίαν, ἥ πρὸς τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν, ὃν ὁ αὐτὸς Μιχαὴλ ὠκοδόμησεν.

Ὁ ναὸς ἔχει ἐξόχως ποικίλα κεραμοπλαστικὰ κοσμήματα, ὧν ἐξέχουσι τὰ ἐν τῇ μεσημβρινῇ πλευρᾷ, ἔνθα τὸ μονόγραμμα τοῦ Μυστικοῦ Ἀστέρος τῆς Ἀποκαλύψεως (Εἰκ. 22) καὶ τοῦ κτίτορος **Μιχαὴλ Δούκα** (Εἰκ. 23)· πρὸς δὲ φέρει καὶ ἑτέραν κεραμοπλαστικὴν ἐπιγραφὴν, ἐξ ἧς ἠδυνήθημεν ἀκριβῶς νὰ ἀναγνώσωμεν τὰ ἐξῆς:

+ **ΕΚ ΒΑΘΡΩ[N] ΑΓΝΩΣΤΩ (;)**»

Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς βορείου θύρας τοῦ Ναοῦ ἐπὶ λίθου λευκοῦ ἀνέγνωμεν:

Εἰς τὸ ὑπέρθυρον τοῦ Νάρθηκος ἀνέγνωμεν τὴν ἐν σμικρῷ κακογεγραμμένην ἐπιγραφὴν ταύτην:

† Ἰστορήθη τὸ β'. ὁ | ἱερὸς τῆς Θεοτόκου ναὸς | τὸ σωτήριον ἔτος 1715 | ἡγουμενεύοντος ἐν τῇ ἱερᾷ ταύτῃ Μονῇ | τοῦ ἐν Ἱερομονάχοις Κ. Κ. | Ἰωάννου τοῦ δὲ 1875 | ἐμεγαλύνθη ἡ θύ | ρα αὕτη ἡγουμενεύοντος | Κ. Κωνσταντίνου.

Ἐπὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ «ὁ Κύριος Παντοκράτωρ» ἀνάξιον λόγου ἔργον ἀνέγνωμεν:

Δι' ἐξόδων τοῦ Παροσιωτάτου ἀγίου Καθηγουμένου Κατωπαραγίτου Κυρίου Μονασίου τοῦ ἐξ Ἀρχῆς Ἀδρ. 5.

Ὁ Ζωγράφος Πέτρος Γεωργιάδης πρωτογράφτης τῆς Μητροπόλεως Ἰωαννίνων.

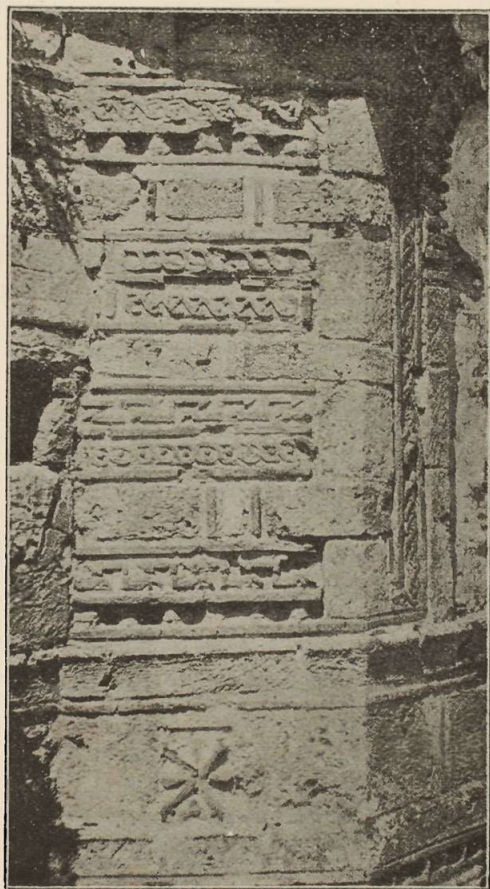
Ἐπερὶ τῆς θύρας τῆς Προθέσεως, ἥτις εἶχε βεβαίως ἀρχαίας γραφὰς ἤδη ὅλως ἀνανεωθείσας, ἀνέγνωμεν.

Ἰστορήθη τὸ παρὸν τέμπλον καὶ ἐδιωρθώθησαν οἱ ἄγιοι ἡγουμενεύοντος τοῦ Παροσιωτάτου Κυρίου Κύρ. Βενεδικτῆ (2)

1. Ταύτην ὡς εἶπον ἡμεῖς οἱ ἐκεῖ συντάξεν ὁ ἡγούμενος οὗτος, ἀποθανὼν 4 Νοεμβρίου 1885.

2. Ὁ Βενεδικτὴς οὗτος ἀπέθανε τῷ 1844 (Σεραφεῖμ Δολίμιον σελ. 155).

Φεβρουαρίου 27. Διὰ χειρὸς Θεοδοσίου καὶ Κωνσταντίνου τοῦ
νιοῦ αὐτοῦ τῶν Ἰωαννιτῶν.

(Εἰκ. 22).

Κεραμοπλαστικά κοσμήματα μετὰ τοῦ μυθικοῦ Ἀστέρος
τῆς Ἀποκαλύψεως ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς
τοῦ ἐν Ἀρχῇ ναοῦ τῆς Κάτω Παναγίδος.

Ἐν δὲ τῇ κόγχῃ τοῦ ἱεροῦ ἀνέγνωμεν :

Ἱστορίθῃ ἢ πλατυτέρα ἢ ἱερά | μετάδοσις τοῦ Δεσποτικοῦ
σώματος καὶ | αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ |

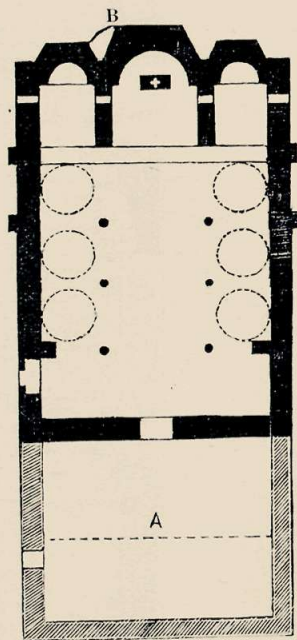
οἱ ἅγιοι ἱεράρχαι ἡγουμενεύων τοῦ παροσιωιάτου | Κυρίου Κων-
σταντίου 1857 Μαρτίου Δ'.

Φωτογραφικὰ ἀπότυπα τοῦ ναοῦ κατεχωρήσαμεν ἐν τῷ κώδικι
τοῦ Μουσείου ὑπ' ἀριθ. 2454 — 2456. Ἀρχιτεκτονικὴν δὲ κάτο-
ψιν ὑπ' ἀριθ. 2478 (Εἰκ. 24).

(Εἰκ. 23).

Κεραμοπλαστικά κοσμή-
ματα μετὰ τοῦ μονογράμ-
ματος Μιχαὴλ Δοῦκα ἐπὶ
τῆς μεσημβρινῆς ἐξωτερι-
κῆς πλευρᾶς τοῦ ἐν Ἑρτῇ
ναοῦ τῆς Κάτω Παναγίδος.

(Εἰκ. 24).

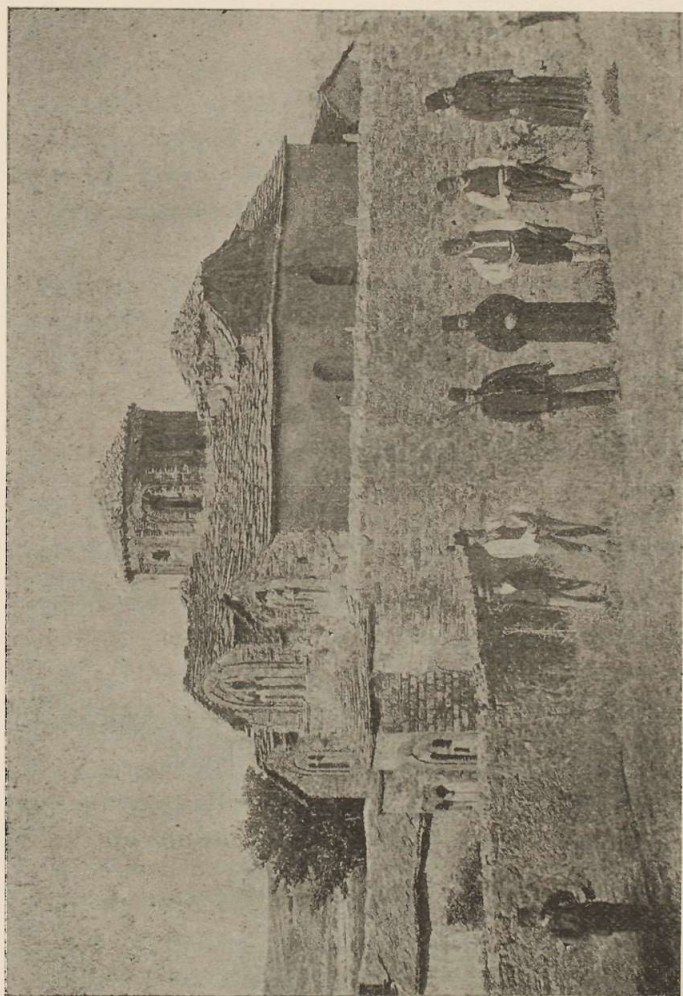
Ἀρχιτεκτονικὴ κάτοψις
τοῦ ἐν Ἑρτῇ ναοῦ τῆς
Κάτω Παναγίδος.

Α. ὁ ἀρχαῖος νάρθηξ

Β. ὁστοθήκη

Τῇ 20 Ἰουλίου, τὴν ἕδειαν τῶν Τουρκεῶν Ἀρχῶν λαβόντες,
ἐπεσεκέφθημεν τὴν δύο ὥρας μακρὰν τῆς Ἑρτῆς ἐπὶ τοῦ Τουρκεικοῦ

ἐδάφους κειμένην γιραράν καὶ σεβασμίαν, πλὴν ἐτοιμόρροπον
Μονὴν τῆς Βλαχέρνας. (Εἰκ. 25).

Ἡ παρὰ τὴν Ἀγίαν Μονὴ τῶν Βλαχερνῶν.
(Εἰκ. 25).

Ὁ ναὸς οὗτος, ἐκ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς αὐτοῦ, ἐκ τῶν ἀναγλύφων
παραστάσεων, ἐκ τῆς ὅλης αὐτοῦ διακοσμήσεως ὡς καὶ ἐκ τῶν
ποικίλων συντριμμάτων καὶ μαρμαροψηφοθετημάτων τοῦ ἐδάφους

ἀποδείκνυνται ἐν τῶν περικαλλεστάτων καὶ κομψοτάτων μνημείων τῆς Χριστιανικῆς τέχνης.

Τὸ εἰκονοστάσιον ἐστὶν ἀνάξιον λόγου ἔργον συγχρόνου τέχνης, φέρον εἰκόνας ἀθλήας τέχνης.

Ἐν τῷ ναῷ σώζονται δύο τάφοι· ὁ πρὸς τὰ δεξιὰ θεωρεῖται ὡς ὁ τάφος Μιχαὴλ τοῦ Β΄, συζύγου τῆς δσίας Θεοδώρας.

Ὅτι δὲ ὁ τάφος οὗτος ἐνεῖχε **Μιχαήλ**, δηλοῦται, νομίζομεν, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τῇ πλευρᾷ, πρὸς ἣν κεῖται ὁ τάφος, ἐξωτερικῶς ἐστὶν ἐντετοιχισμένη ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου ἀνάγλυφος παράστασις τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ.

Ἐπὶ τοῦ μετώπου τοῦ τάφου ἀπεικονίζεται μεγαλοπρεπέστατος σταυρὸς μετὰ δύο κεραίων, ἐφ' ὧν εἰκονίζονται δύο πτηνά.

Τὸ πρῶτον δὲ ἐνταῦθα εἵ-
δομεν τὸν τύ-
πον: «**Νικᾷ**
Ἰησοῦς
Χριστός»

NI	KA
IC	XC

ἀντὶ τοῦ
παγκοίνου τύπου:
«**Ἰησοῦς**
Χριστός νικᾷ»

IC	XC
NI	KA

Ἐπὶ τοῦ τάφου τούτου διεσώθησαν 8 τεμάχια λίθων ἐνεπιγρά-
φων, ἅτινα καὶ ἀντεγράψαμεν, χωρὶς νὰ δυνηθῶμεν ὅμως συναρ-
μολογοῦντες ν' ἀναγνώσωμεν ταῦτα. Ἐπίσης εἶδομεν ἑτέραν ἐπι-
γραφὴν χαμαὶ κειμένην ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἥς ἡ ἀρχὴ **ΑΔΕΛΦΙΟΝ**
ΤΟ ΧΡΗΜΑ Η ΨΑΛΜΙΚΗ ΚΕΚΡΑΓΕ (1).

Ἐπὶ τοῦ θόλου ἐσωτερικῶς εἰκονίζεται ὁ Παντοκράτωρ μετὰ
τῆς ἐπιγραφῆς: «**Κύριε ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ . . .**».

Ἰπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀναγινώσκομεν:

Ὁ παρὼν χαρακτὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ

1. Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἰδὲ, Σεραφεῖμ Δοκίμιον περὶ Ἀρτης σελ. 367. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἐν πολλοῖς σφάλλεται ὁ ἀνω συγγραφεὺς· ὡς ἐν παραδείγ-
ματι ὁ στίχος «Ἡ ψαλμικὴ κέκραγε τοῦ **ΑΑΑ** λύρα», ἀναγνωστὴς: «ἡ ψαλ-
μικὴ κέκραγε τοῦ **ΔΑΔ** (= Δαδιδ) λύρα». Λυπούμεθα μὴ εὕρισκοντες τὸ
ἡμέτερον ἀντίγραφον, ἀγνοοῦντες ποῦ τοῦτο παράπεσεν.

παλαιὸς ὢν ἀνεκαινίσθη διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ἐν ἁγιογράφοις ἐλαχίστου Νικολάου Δ'. Γεωργιάδου δι' ἐπιμελείας τοῦ πανοσιωτάτου Καθηγουμένου Βλαχερνῶν Κυρίου Ἀγαθαγγέλου Ἱερομονάχου τῷ αὐξήν'. (=1868).

Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς βορείου πλευρᾶς ἀπεικονίζονται δύο ταῶ, ὧν οἱ λαιμοὶ συμπλέκονται εἰς σχῆμα σταυροῦ, ὡραῖον σύμβολον τῆς διὰ τοῦ σταυροῦ ἐπελευθύνσεως ἡμῶν ἀθανασίας (Ταῶς = σύμβολον τῆς Ἡρας, καὶ αὕτη σύμβολον τοῦ οὐρανοῦ, εἰς ὃν μεταβαίνουνσιν αἱ ἀθάνατοι ψυχαί) (1).

Περὶ τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ ἡμεῖς φρονοῦμεν ὅτι ὁ Μιχαὴλ πρῶτον ἱδρύσε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ εἶτα τὸν τῆς Κάτω—Παναγίας.

Φωτογραφικὰ ἀπότυπα τοῦ ναοῦ κατεγράψαμεν ἐν τῷ κώδικι τοῦ Μουσείου ὑπ' ἀριθ. 2458—2459· ἀρχιτεκτονικὴν δὲ κάτοψιν ὑπ' ἀριθ. 2486. (Εἰκ. 26).

Τῇ 23 Ἰουλίου ἐν Πρεβέζῃ ἐπεσκέφθημεν τὸν Μητροπολιτικὸν ναὸν τοῦ

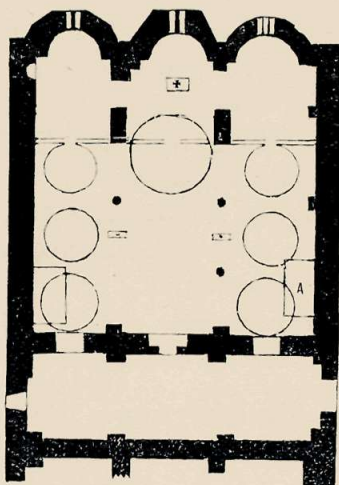
Ἀγίου Χαραλάμπους, ἐνθα εἶδομεν αὐστηρᾶς τέχνης ὡραίαν εἰκόνα τοῦ ἱ. Χριστοῦ, ὑφ' ἣν ἀνέγνωμεν :

«Ἰσθόριται κατὰ τὸ 1793 διὰ χειρὸς Ἀναστασίου Ρίστου τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν ἐν μηνὶ Ἰουνίῳ.

**Ἐπιτροπεύοντος Κυρ Κώστα παπᾶ
Πολλίζω καὶ Ἀνδρέου Αὐγερινοῦ»**

Ὡσαύτως δ' ἀντεγράψαμεν πάσας τὰς ἐν αὐτῷ ἐπιγραφάς.

Ὡς εὐτύχημα δὲ τοῦ βίου ἡμῶν ἐθεωρήσαμεν γνωρίσαντες

(Εἰκ. 26).

**Ἀρχιτεκτονικὴ κάτοψις τοῦ
ναοῦ τῆς παρὰ τὴν Ἱερὴν
Μονὴν Βλαχερνῶν
Α. Τάφος Μιχαήλ.**

1. Λαμπάκη. Χριστιανικὴ Ἀγιογραφία σελ. 19.

ἐνταῦθα τὸν καλὸν καὶ εὐσχήμονα Μητροπολίτην Πρεβεζῆς κ. Γαβριήλ.

Τῇ 27 Ἰουλίου ἐξητάσαμεν καὶ πάλιν τοὺς ἐν **Μεσολογγίῳ** ἱεροὺς ναοὺς.

Ἐκεῖθεν δὲ μετέβημεν εἰς τὸ **Αἰτωλικόν**, ἔνθα ἐξητάσαμεν τὸν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ κάλλει καὶ ἀρχαιότητι διαβεβοημένον ἱερὸν ἐπιτάφιον (μῆκ. 1,65 πλ. 1,39), τὸν ἐν τῷ ναῷ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου φυλασσόμενον. (Εἰκ. 27).

Ἐπὶ τοῦ ἐπιταφίου τούτου ὑπὸ μέγαν σταυρόν, περὶ ὃν ἡ ἐπιγραφὴ «**Ο ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΘΡΙΝΟΣ**» παρίσταται ὁ Ἰησοῦς ἠπλωμένος νεκρός· πρὸς τῇ κεφαλῇ δ' αὐτοῦ κατὰ ἀρχαῖον τύπον παρίσταται ἡ Θεοτόκος καθημένη (1)· συμπαρίστανται δὲ αἱ δύο Μαρίαι, Ἰωάννης, Ἰωσήφ Νικόδημος, ἄγγελοι, ἑξαπτέρυγα πολυόμματα Χερουβίμ, κλ.

Μετὰ πλούσιον κόσμημα, ἀκανονίστου καὶ ἀορίστου ρυθμοῦ ἀναγινώσκμεν τοὺς ὕμνους:

«Ὁ Εὐδμήμων Ἰωσήφ», «Ὅτε κατήλθες πρὸς τὸν θάνατον», καὶ «Σινδόνι καθαρῇ».

Εἰς τὰς τέσσαρας αὐτοῦ ἄκρας ἀπεικονίζονται ἀνὰ τέσσαρα ἑξαπτέρυγα· κατὰ σειρὰν δὲ οἱ ἐξῆς προφῆται καὶ ἄγιοι:

Δαβὶδ, Ἰακώβ, Βασίλειος, Πέτρος, Παῦλος, Χρυσόστομος, Μωϋσῆς, Ἡσαΐας, Σοφονίας, Γεδεών, Ἐλισσαῖος, Ἠλίας, Σολομών, Ἀαρών, Ἀγγαῖος, Ἀμώς, Ὠσηέ, Ἀβδίου, Ναούμ, Ἰωήλ, Ἀβρακίου, Ζαχαρίας, Ἰεζεκιήλ, Ζαχαρίας, Ἰωνᾶς, Δανιήλ, Ἰερεμίας καὶ Πρόδρομος.

Ἔργον μετρίας τέχνης ιγ'—ιζ' αἰῶνος (2).

(1) Οὕτως πρὸς τῇ κεφαλῇ τοῦ Ἰησοῦ παρίσταται ἡ Θεοτόκος καθημένη ἐν τῷ ἀρχαίῳ χρυσοκεντήτῳ ἐπιταφίῳ, τῷ ὑπὸ τοῦ Ἀυτοκράτορος Ἀλεξίου Μιχαήλοβιτς δωρηθέντι εἰς τὴν παρὰ τὴν Μόσχαν Μονὴν τοῦ Ἀγ. Σάββα (εἰκόνα τούτου ἰδὲ ἐν τῷ φωτογραφικῷ Album τοῦ ἐν Μόσχᾳ φωτογράφου Π. Κ. Ὀστρουόμωφ Νο. 50). ὡσαύτως τὸν τύπον τοῦτον ἰδὲ ἐν τοῖς ἐπιταφίοις ταῖς ἐν τῷ Χριστ. Ἀρχ. Μουσείῳ ὑπ' ἀριθ. 919, 3849 καὶ 3852 φυλασσόμενος.

2. Ἐσχάτως ᾗδῃ περὶ τοῦ ἐπιταφίου τούτου ἐξεδόθη μικρά τις διατριβὴ ὑπὸ

Ὡσαύτως ἐπεσκέφθημεν πάντας τοὺς ἐκεῖ ναοὺς· ἐξητάσαμεν πᾶσαν τὴν ἐν αὐτοῖς Χριστιανικὴν Ἀρχαιότητα, καὶ ἀντεγράψαμεν πάσας τὰς ἐκεῖ ἐπιγραφάς.

Ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀγίου Νικολάου ὑπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ «Ὁ Ἐλεήμων» ἀνέγνωμεν τὴν ἐπιγραφὴν :

«Χεῖρ σωτηρίου αἰτωλοῦ 1833»

Ὅπισθεν δὲ ταύτης :

«Ἐγινε ἡ παροῦσα εἰκόνα εἰς τὸν κερὸν τοῦ βασιλέως Ὁθων πρότου τῆς Ἑλλάδος 1833»

Ἐν τῷ νεοδημῶ ναῷ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων (νεκροταφεῖον), ἔξω τῆς αὐλείου κιγκλιδωτῆς θύρας ἀνέγνωμεν τὴν λίαν ἐκφραστικὴν ἐπιγραφὴν ταύτην :

**«ΕΓΓΥΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ
ΦΟΒΗΘΗΤΙ ΤΟΝ ΘΕΟΝ»**

Ἐν δὲ τῷ ἔφ' ὕψηλοῦ λόφου παρὰ τὸ Αἰτωλικὸν ναῷ τῆς Ἀγίας

τὸν τίτλον : «Ἰωάννου Ζ. Οἰκονομοπούλου—Ἱστορικὴ περιγραφή τοῦ ἐν τῷ Αἰτωλικῷ Ἱερῷ ναῷ «ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου» Ἱεροῦ ἐπιταφίου.—Ἀρχαιότατον θρησκευτικὸν κειμήλιον—Πάτραι, 1899».

Ἐν ταύτῃ ἐξαίρεται ἡ ἐξαισία καὶ ἀριστοτεχνικὴ τοῦ ἐπιταφίου τέχνη (σελ. 4), «ὅτι οὗτος κατὰ τι χρονολογικὸν σημεῖωμα τῷ 1183 μ. Χ. ἐκλάπη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Ἀγγέλου τοῦ Κομνηνοῦ (σελ. 9), ὅτι κατὰ τὸ 1826 τῶν Τούρκων τις εἶχε χρησιμοποίησιν τοῦτον ὡς ἐπίσαγμα τοῦ ἵππου αὐτοῦ, καὶ ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ Αἰτωλικοῦ ἀνευρόντες ἐξηγόρασαν τοῦτον ἐν Πρεβέζῃ (σελ. 13), καὶ ὅτι ἡμεῖς φρονούμεν ὅτι ὁ ἐπιτάφιος οὗτος ἐστὶν ἔργον 16' αἰῶνος.

Ἐν Αἰτωλικῷ εἴπομεν ὅτι πιθανὸν νὰ εἶναι ἔργον 17' αἰῶνος. Ἡ ἐκ φωτογραφικοῦ ὁμοῖ ἀντιτύπου, ὅπερ Ἀθήνησι ἐπὶ μακρὸν καὶ συνεχέστερον ἐσπουδάζομεν, ἀκριβεστέρα μελέτη τῶν τύπων τῶν ἁγίων, τῆς συνθέσεως, τῆς πλοκῆς τῶν ἀγγέλων, τῆς παρεκκλίσεως καλοῦ ἀγιογραφικοῦ τύπου, τῶν κοσμημάτων, ἔφ' ὧν καταφανὴς ἡ ἐπίδρασις τέχνης, ξένης τοῦ Βυζαντινοῦ πνεύματος, τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων, ὧν οὐδὲ ἐν φέρει βυζαντινὸν τύπον καὶ τὰ τοιαῦτα, πείθουσιν ἡμᾶς ὅτι ὁ Ἱερός οὗτος ἐπιτάφιος ἐστὶν ἔργον μεταγενέστερον, χωρὶς ἐκ τούτου νὰ μειῶται ἡ περὶ τῶν τριῶν ἐργατίδων Παρθένων ποιητικὴ παράδοσις, καὶ ὅτι ἀληθῶς ὁ ἐπιτάφιος οὗτος μὲ ὅλην τὴν ἀπὸ καλοῦ σχεδίου παρέκκλινον δὲν εἶναι πολὺ τιμὸν τῆς Χριστιανικῆς τέχνης κειμήλιον.

Ὁ ἐπιτάφιος δ' οὗτος ὑπενθυμίζει ἡμῖν τὸν πολλὸ ἀνωτέρας τέχνης ἐπιτάφιον τῆς ἐν Σέρραις Μητροπόλεως, ἔργον κατασκευασθὲν τῷ 1774 ἐν Βιέννῃ, οὗ φωτ. ἀπότυπον κατετέθη ἐν τῷ Χρ. Μουσείῳ ὑπ' ἀριθ. 3378. Πρὸς καὶ ἐπιτάφιον ἐν τῷ «Recueil des inscriptions chrétiennes du Mont Athos. par G. Millet etc. Paris. 1904. Pl. XI. Album Kondakov.

Παρασκευῆς ἀντεγράψαμεν τὴν ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου ἱκανῶς δυσ-
ανάγνωστον, ὡς ὑπ' ἀσθέστου κεχρισμένην, ἐπιγραφὴν ταύτην :

(Εἰκ. 27).
Τὸ ἐν τῷ ἐν Αἰτωλῶν ναῷ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐπιτάφιος.

Ἀρηγέθη ἐκ βάρθων ὁ ναὸς οὗτος τῆς Ἁγίας ὁσιομάρτυρος
Παρασ | κεῖς κατὰ τὸ ἀχτή (1698) διὰ συνδρομῇ καὶ βοη-
θείας τοῦ ἐκλαμπροτάτου | Κολονέλου Κυρίου Ἰωάννου Δουν-
τερεὲ Καζλή τοῦ αὐτοῦ ἀδελφοῦ Κυρίου Ἀλεξάν | δρου καὶ Μακα-

οίου ιερομονάχου ἐξόδων δὲ τοῦ μακαρίτου [Γ]εωργίου Γγέκα καὶ εἰς μνημόσιν | νον ἐκείνου ἀφιέρωτε δὲ κοινῇ γνώμῃ, εἰς τὴν μονὴν τῆς Κυρίας Θεοτόκου τῆς ἐπονομαζόμενης Μα | κροισά-
χης μὴδεις ἔχει τίνα ἐξουσίαν ἀποχωρεῖσαι αὐτὴν ἐκείνης τῆς ἀγιωτάτης Μονῆς ἕως τὸν ἅπαντα | αἰῶνα ἵνα μὴ τῷ ἀναθέματι καθυποβληθῇ Ἀμήν.

Ἐπίσης ἐπεσκέφθημεν τὸν εἰς τὴν ἡρωϊκὴν **Κλεισόβαν** ναὸν τῆς Ἀγίας Τριάδος, ἀνακαινισθέντα κατὰ τὴν ἔξω τοῦ ναοῦ ἐπιγραφὴν τῷ 1848 ὑπὸ Παναγιώτου Καζανά.

Τῇ 3 Αὐγούστου ἐν **Κορώνῃ** ἐπεσκέφθημεν τὸν ἐκείσε Μητρο-πολιτικὸν ναὸν τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, ⁽¹⁾ καὶ πάντας τοὺς λοιποὺς ναοὺς. Ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου διεσώθη ἡ μίτρα τοῦ ἐθνομάρτυρος ἐπισκόπου Γρηγορίου Ρόκου, κατακρημνισθέντος ὑπὸ τῶν Τούρκων τῇ 25 Μαρτίου 1821 ἐκ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Φρουρίου εἰς θέσιν Ζάγκα. ⁽²⁾

Ἐπὶ μάζης δὲ κτιστῆς, πλησίον τῆς πόλεως, πεσούσης ἐκ τοῦ φρουρίου ἐπὶ τῆς θαλάσσης, εὔρηται πέτρα, ἐπ' ἧς ἀπεικονίζονται φυσικαί τινες κοιλότητες, ὧν τὸ μὲν, λέγεται «**πόδι τοῦ Χριστοῦ**», (0,19×0,08) τὸ δὲ, «**πόδι τῶν Ἑβραίων**». (0,27×0,10.)

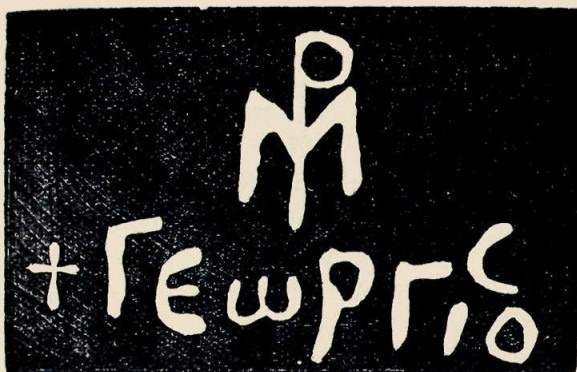
Ἐπίσης ἐπεσκέφθημεν τὸν 2 1/2 ὥρας μακρὰν τῆς Κορώνης ναὸν τῶν Ἀγίων Θεοδώρων, οἰκοδόμημα ιγ'.—ιδ'. αἰῶνος, ὅστις ἦν ἄλλοτε μονύδριον· περιεσώθησαν δ' ἐν αὐτῷ ἀγιογραφίαι συνήθους τέχνης τοῦ ιγ'. αἰῶνος.

Κατὰ πληροφορίας δὲ τοῦ ἐπιτοπίου γέροντος Θεοδώρου Κατσίβα, ἐκ χωρίου Χωματεροῦ, τὸ μονύδριον τοῦτο ἦν ἤδη ἡρειπω-μένον πολὺ πρὸ τοῦ 1821· λέγεται δὲ ὅτι ὑπῆρξεν τῆς Μονῆς ἐφ' ἧς ἐνεύσαν τὸν Ἠγούμενον καὶ δύο μοναχοὺς τῆς Μονῆς, ἐνταφιασθέντας εἰς θέσιν **Τουρλίτσα**, εἰς τὴν ἐκεῖ καλουμένην Ἐξω—Δραγάνα.

1. Καὶ ἐν τῷ Φρουρίῳ εὔρομεν τεμάχιον ἐπιγραφῆς Ναοῦ τοῦ ἁγ. Δημητρίου τοῦ αψή'. ἔτους.

2. Τινὲς τῶν ἐκεῖ παράγουσι τὸ ὄνομα τούτου ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ **Sangue** ἢ τοῦ Ἰταλικοῦ **Sang**, ὡς τύπου αἵματος, εἰς ὃν οἱ Φράγγοι ἐκρήμνιζον τοὺς ὑπ' αὐτῶν καταδικαζομένους.

Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ εὔρομεν συντρίμματα χριστιανικοῦ ναοῦ
 η'.—θ'. αἰῶνος· καὶ ἰδίᾳ ὀπισθεν τοῦ ἱεροῦ βήματος εὔρομεν ἱε-
 ρὸν διάστυλον, ἀντιστρόφως ἐντετοιχισμένον φέρον ἀναγεγλυμμένας
 διακοσμήσεις ἀλλήλοσυνδεδεμένων κιόνων, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή:

= MARTYΣ
 † ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Φωτογραφικὸν ἀπότυπον ἁγιογραφιῶν τοῦ ναοῦ κατεχωρήσαμεν
 ἐν τῷ κώδικι τοῦ Μουσείου ὑπ' ἀριθ. 2460· ἀρχιτεκτονικὴν δὲ
 κάτοψιν ὑπ' ἀριθμὸν 2484 (Εἰκ. 28)

Ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Κορώνης ἐξητάσαμεν τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου
 Χαραλάμπους, ὅστις εἶναι ἀπλὴ μεγάλη αἴθουσα (μῆκ. 21.55 πλ.
 11.50), φέρουσα στέγην ἐπίπεδον. Ἐν δὲ τῇ γυναικωνίτιδι εὔρο-
 μεν τὴν λατινικὴν ἐπιγραφὴν ταύτην:

MDCLXXXIX (=1689)

DIVO ROCHO

OB VRBEM A PESTE LIBERATAM

MILITIAE VOTUM.

MDCLXXXVIII = 1698.

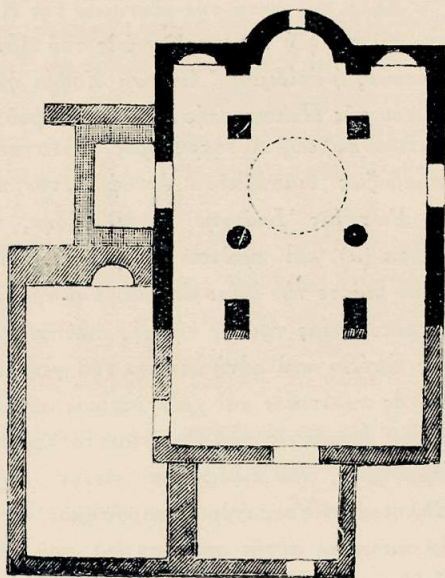
ADEPTUM

Ὡσαύτως ἐν τῷ φρουρίῳ ἐπεσκέφθην τὸν πανάρχαιον, ἀλλ'
 ἀτυχῶς λίαν ἡρειπωμένον ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας η'.—θ'. αἰῶνος,
 ὡς οὗτος ἀποδείκνυται ἐκ τοῦ σμικροτάτου ἀναστήματος τοῦ θόλου
 αὐτοῦ (Εἰκ. 29) ὡς καὶ χριστ. συντρίμματα ζ'.—η'. αἰῶνος.

Φωτογραφικὰ ἀπότυπα τοῦ ναοῦ κατεχωρήσαμεν ἐν τῷ κώδικι τοῦ Μουσείου ὑπ' ἀριθ. 2461 — 2462 ἀρχιτεκτονικὴν δὲ κάτοψιν ὑπ' ἀριθ. 2487. (Εἰκ. 30)

Ἐν **Καλάμαις** τῇ 7 Αὐγούστου ἐπεσκέφθημεν καὶ συνεπληρώσαμεν τὴν μελέτην τοῦ πολλοῦ λόγου ἀξίου ἀρχαίου ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων.

Τῇ 8 Αὐγούστου ἀφίχθημεν εἰς **Λεοντάριον** τὸ διάσημον, τὴν ἔδραν τοῦ Δεσπότη τοῦ Θωμᾶ τοῦ Παλαιολόγου, ἀδελφοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου καὶ πατρὸς τῆς διασήμεναι Ἡγεμονίδος Σοφίας.

(Εἰκ. 28).

Ἐν **Λεονταρίῳ** ἐσπουδάσαμεν τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων,

(Εἰκ. 31) (τὸ κατ' ἀρχάς, ναὸν τῶν Ταξιάρχων, ὡς μοὶ εἶπον οἱ ἐκεῖ), ὅστις ἀρχικῶς ἔφερε τὰ ἱερὰ διάστυλα· ὅπισθεν τοῦ εἰκονοστασίου διεσώθη ὁ ἐπ' αὐτῶν κοσμητικὴ μετ' ἀναγεγλυμμένων γλαφυρῶν κοσμημάτων ροδάκων, σταυρῶν κτλ.

Ἄραγε ἀπὸ τοῦ ναοῦ τούτου δὲν ἀνύψωσέ ποτε τὸ ὄμμα πρὸς τὸ θεῖον ἢ διάσημον ἡγεμονίς Σοφίας, ἥτις τοσοῦτον ἀτυχήσασα τὸ κατ' ἀρχάς, ἡξιώθη εἶτα νὰ γίνῃ μεγάλη καὶ πανίσχυρος ἡγεμονίς τῆς Ὀρθοδόξου Ρωσσίας ⁽¹⁾.

1. Περὶ ταύτης ὡς καὶ περὶ πολλῶν κειμηλίων ἐν τῇ Ρωσίᾳ φυλαττομένων ὁ Μέγας Οἰκονόμος, ἡ περίτεχνος αὕτη κιβωτός τῶν φιλολογικῶν, ἱστορικῶν καὶ θεολογικῶν γνώσεων, σημειοῖ τὰ ἑξῆς:

Ἐπὶ τοῦ ἐδάφους παρὰ τὴν ῥοὴν ποικίλα μαρμαροψηφιστήματα, ἀριστερᾷ δὲ τοῦ ναοῦ διεσώθη περὶ τὸν δρόκον.

α' Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ὀδυνηρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄλωσην, καὶ αὕτῃ ἡ τελευταία ρανὶς τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ αἵματος τῶν Γραικῶν, ἡ αἰοιδίμος Ἀνασσα Σοφία ἡ θυγάτηρ Θωμᾶ τοῦ Δεσπότη τοῦ Πελοποννήσου καὶ ἀδελφοῦ τοῦ τελευταίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, παραδόξως διασωθεῖσα ἐστέφθη τὸν πρῶτον Βασιλέα (Τσάρ) τῆς Ρωσσίας Ἰωάννην Βασιλειάδην, τὸν Ἀγέρωχον ἐπονομασθέντα (α), καὶ πρῶτον συντρίψαντα τῶν ἀθέων Τατάρων τὸν ζυγὸν διὰ τε τὴν ἰδίαν ἀνδρίαν καὶ ἀκολούθως διὰ τὰς προτροπὰς καὶ οἰκονομίας ταύτης τῆς συνετωτάτης καὶ εὐσεβοῦς Βασιλίδος, ἣτις ἀπέβη καὶ αὕτῃ μήτηρ τοῦ γενναίου τῶν Ρώσσιων ἔθνους διὰ τὰς πολιτικὰς καὶ χριστιανικὰς αὐτῆς ἀρετάς (β). Αὕτῃ ἤνεγκε μεθ' ἑαυτῆς εἰς τὴν Ρωσσίαν τὸ λαμπρότατον Αὐτοκρατορικὸν παράσημον, τὸν δικέφαλον Ἀετὸν (ἀρχαῖον ὑπάρχον καὶ τῶν Ἑλλήνων Αὐτοκρατόρων παράσημον, εἰς ὃ προσέθηκεν ἡ Ρωσσία τὴν παλαιὰν αὐτῆς σημαίαν (γ), τὸν Ἅγιον Γεώργιον ἔφιππον) τῷ ἰδίῳ νυμφίῳ (δ).»

(α) Τὰ κατὰ τὸν εὐτυχῆ τοῦτον γάμον διὰ μακρῶν ἐκτίθησιν ὁ Καραμζίνος (Τόμ. γ' σελ. 54-64). Σημ. Ἐκδ.

(β) Οἱ Τάταροι εἰσέβρευσαν τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ρωσσίαν τῷ 1223, καὶ μετὰ περίπου 250 ἐτῶν τυραννίαν ἐδιώλυσαν ἐξ αὐτῆς, καθ' ὃν σχεδὸν καιρὸν ἐκυρίευσαν οἱ συγγενεῖς αὐτῶν καὶ ὁμότροποι Τούρκοι τὴν ἀθλίαν Κωνσταντινούπολιν. Παράδοξος σύμπτωσις! Τότε παρεχώρησεν ὁ Θεὸς τῷ θηρίῳ τῆς Ἀσεβείας ἀρπάσαι τὸν θρόνον τοῦ Κωνσταντίνου, ὅτε ἐδίωκεν αὐτὸ ἀπὸ τῆς ἐπικρατείας τῆς εὐσεβοῦς Ρωσσίας, ἵνα μὴ μείνῃ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπὶ τῆς γῆς παντάπασιν ἀδασίλευτος καὶ αἰγμάλωτος!

(γ). Βλέπε τὰς Ρωσσιὰς συντεταγμένας «Ἀναμνήσεις τῶν συμπεδηκότων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πατρίδος». Μὴν Δεκέμβριος.

(δ). Ταύτης τῆς εὐσεβοῦς Βασιλίδος σώζεται ἔτι καὶ νῦν ἔργον τῶν ἰδίων χειρῶν, πέπλος λεπτὸς ἐπικείμενος ἐπὶ τῆς Σοφοῦ τοῦ Ἁγίου Σεργίου ἐν τῇ τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐπιλεγομένη Λαύρᾳ, 64 βέρσια μακρὰν τῆς Μόσχας κειμένη. Ἐπὶ τούτου τοῦ πέπλου ἐκέντησεν ἡ αἰοιδίμος Βασιλὶς τὴν ἐξῆς ἐπιγραφήν. «Τὸν πέπλον τοῦτον προθύμως ἐποιεῖ ἡ μεγάλη ἡγεμονὶς τῆς Ρωσσίας Σοφία Κωνσταντινουπολίτις Ἀνασσα». Τοιαῦτα κειμήλια ἑλληνικὰ εὗρισκονται πάμπολλα ἐν τῇ Ρωσίᾳ. Πλὴν τῶν ἁγίων Λειψάνων, ἅτινα σώ-

Ἐξωτερικῶς ὁ ναὸς εἶχε λαμπρὰ καὶ περίκομψα ἀρχιτεκτονικὰ κεραμοπλαστικὰ κοσμήματα, ἅτινα πρὸ εἰκοσαετίας ἐπισκευῆς καὶ καλλωπισμοῦ χάριν ἐπέχρισεν, ὡς βαναύσως καὶ τὸν θόλον ἐπή-
ξησεν ὁ ἐπιτροπεύων Παναγιώτης Δουρέας.

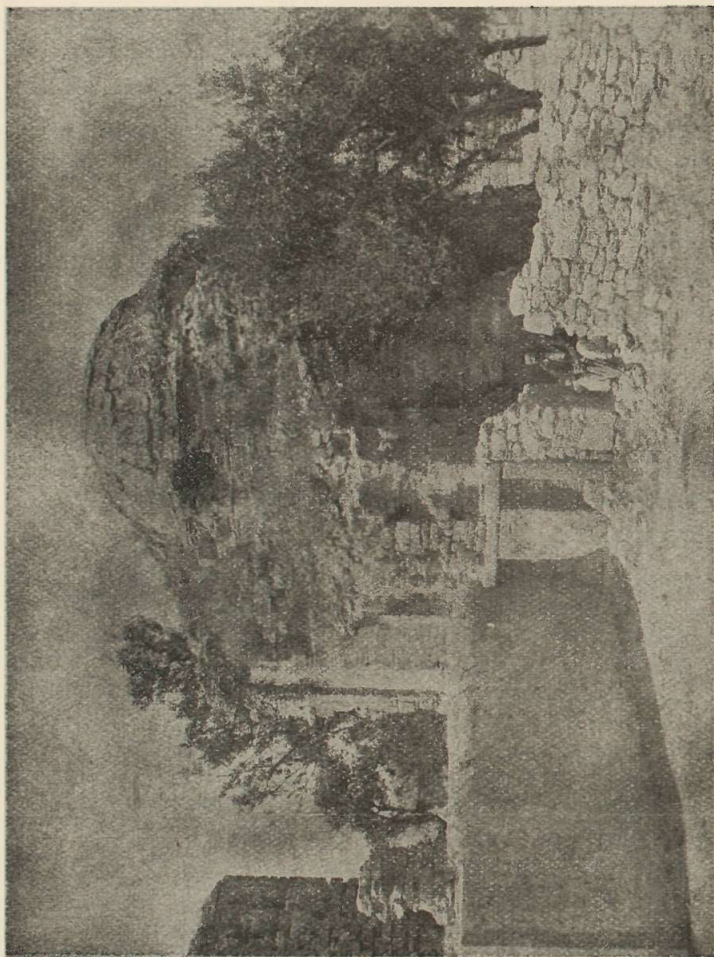
Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ὁ ναὸς οὗτος ἦτο Ἰζαμί, ἡ δὲ **ἀχ-
νάδα**, πρὸ τῆς ὁποίας γονυκλινῆς προσεύχεται ὁ Χότζας, εἶχε τεθῆ
πρὸ τῆς ὥραιας Πύλης. Ἐντὺς δὲ τοῦ Ἁγίου βήματος ἐρρίπτοντο
αἱ ἀκαθαρσίαι τοῦ εἰς Ἰζαμί μεταβληθέντος τούτου ἱεροῦ ναοῦ.
ἐπομένως πάντα τὰ ἐν τῷ ναῷ εἰσιν ἔργα κατασκευασθέντα μετὰ
τὴν ἐπανάστασιν.

Οἱ μαρμάρινοι κίονες τοῦ ναοῦ ἔχουσι περίμετρον 0,78· εἰς μῶ-
νος ἔχει 1,16, περὶ οὗ πιστεύουσι οἱ ἀπλοῖκοι κάτοικοι ὅτι περιέ-
χει χρήματα, παράδοσις παρηγοροῦσα πως τὴν ἀείποτε ἐλπίζου-
σαν ταλαίπωρον ἀνθρωπότητα.

Ἐν τῷ ναῷ παρατηροῦνται συντρίμματα, ὧν τινὰ μὲν ζ'.—η'.
τινὰ δὲ θ'.—ι'. αἰῶνος. Ἐξωθεν τοῦ ναοῦ εὐρίσκονται δύο δωρι-
κοῦ ρυθμοῦ κιανόκρανα, ὧν τὸ μὲν, ἐστὶ στηλοβάτης ἐνὲς κίονος
τοῦ νάρθηκος, τὸ δέ, εὐρῆται ἀπεριρριμμένον ἐν τῇ αὐλῇ.

ζονται τεθησαυρισμένα μάλιστα εἰς τὸ Κιέβον, πλὴν τῶν ἐκ Κωνσταντινου-
πόλεως πολλῶν παλαιῶν καὶ θαυματουργῶν ἁγίων εἰκόνων, καὶ ἐν Κιέβῳ καὶ
ἐν τῇ ρηθείᾳ Μονῇ τῆς ἁγίας Τριάδος καὶ ἐν Μόσχᾳ καὶ ἐν ἄλλαις πολλαῖς
πόλεσι τῆς μικρᾶς καὶ τῆς μεγάλης Ρωσσίας φυλάττομένων, πλὴν πολλῶν ἑλλη-
νικῶν ὀπλῶν, ἃ φυλάττονται μάλιστα ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Μόσχας, εἵδομεν ἐν
τῷ ἐν Μόσχᾳ πρῶτῳ τῆς Ρωσσίας Πατριαρχεῖῳ καὶ πολυτιμώτατα ἱερὰ ἄμφια,
μίτρας καὶ σάκκους μαργαροχρυσοκεντητοὺς καὶ πολυσταύρους, ὑπὸ τῶν Πα-
τριαρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῖς Ποιμενάρχαις Ρωσσίας δεδωρημένους.
Τινὲς δ' αὐτῶν φέρουσιν ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴν : « Οἱ ἱερεῖς σου Κύριε, ἐνδύ-
σονται δικαιοσύνην ». Ἐν ἄλλοις δ' ἐστὶ τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως ἑλλη-
νιστὶ ὁλόκληρον, πρὸς παντοίαν προφύλαξιν τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ρώσων ἀπὸ
τῶν ἀδιακόπων καὶ πολυσχιδῶν τοῦ σχίσματος ἐπιβουλῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἐν
Νεαπόλει (Νοβογόροδα) Ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας σώζεται τὸ λευκὸν ἐπανωκα-
λύμμαχον, ὃ πρῶτον ἔστειλε δῶρον ὁ Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως
Φιλόθεος πρὸς τὸν κατὰ τὸ 1332 ἀποθανόντα Ἀρχιεπίσκοπον Νοβογόροδιᾶς Βα-
σίλειον μετὰ τῆς ἐφεξῆς ἐπιγραφῆς : « Ἐθῆκας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ
στέφανον » κ.τ.λ. Ὡσαύτως ἴδε « Ἁγία Σοφία » ὑπὸ Π. Δ. ' ἐν Ἐρμουπόλει
1853 σελ. 9 σημ. 3. καὶ ἐν τῷ Χρόνῳ Ἀθηνῶν 1886 ἀριθ. 525 τὸ ἡμέτερον
ἄρθρον περὶ τῆς ἡγεμονίδος Σοφίας.

Λόγου ἄξιον καὶ παρὰ τοῖς ξένοις (Baedeker σελ. 294) ἐστὶν ἔξω τοῦ Ναοῦ πανύψηλος κυπάρισσος, ἔχουσα διάμετρον 5 $1\frac{1}{2}$ μέτρων.

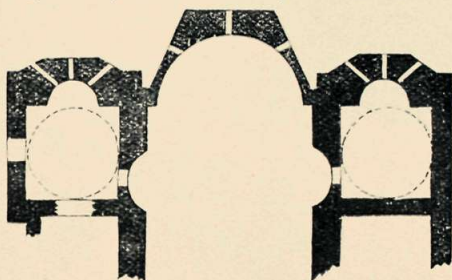
(Εἰκ. 29).
Ὁ ἐν τῷ φρουρίῳ Κορώνης ἠρειπωμένος ἀρχαῖος ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας.

Φωτογραφικὸν ἀπότυπον τοῦ μὲν ναοῦ ⁽¹⁾ κατεχωρήσαμεν ἐν τῷ

1. Τὴν φωτογραφίαν ταύτην εἶλαμεν ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Παναγιώτου Μπέχλου.

κώδικι τοῦ Μουτείου ὑπ' ἀριθ. 2463· τῆς δὲ κυπαρίσσου ὑπ' ἀριθ. 2464. Οὗτος ἐστὶν ὁ νῦν Μητροπολιτικὸς καὶ μόνος ἐνοριακὸς ναὸς τοῦ Λεονταρίου.

Πλὴν τοῦ Μητροπολιτικοῦ τούτου ναοῦ ἐπεσκέφθημεν τὰ παρεκκλήσια τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου, τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, τῆς Παναγίτσας ἢ Ζωοδόχου Πηγῆς, καὶ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου.

Εἰκ. 30.

Ἀρχιτεκτονικὴ κάτωθις τοῦ ἐν τῷ ὄρουρῳ Κορώνης ἡρειπωμένου ἀρχαίου ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας.

Πρὸς τούτοις τὰ τρία ἐρείπια τὴν καλουμένην Παναγίαν ἢ Μητρόπολιν, τὸν Ἅγιον Ἰωάννην καὶ τὸν Ταξιάρχην· ἐπὶ δὲ τοῦ φρουρίου τὸν ναὸν τοῦ Προφήτου Ἠλίου, εἰς ὃν τελεῖται ἡ θεία λειτουργία, καὶ τρεῖς ἡρειπωμέναις Ἐκκλησίαις τῆς Ἀγίας Κυριακῆς, τοῦ Ἀγίου Βασιλείου καὶ Μεταμορφώσεως.

Ἐκ τῶν παρεκκλησίων ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου ἐστὶ ναὸς μονόκογχος (μῆκ. 11. πλάτ. 5,45) σταυρεπίστεγος (1) ι'. — ια'. αἰῶνος, ἐν ᾧ ἐσωτερικῶς διεσώθησαν ἀγγεῖα εὐήχου ἀκουστικῆς.

Ἐσωτερικῶς ὁ ναὸς ἦν κατάγραφος, ἐντελῶς νῦν κατεστραμμένος, τούτων αἱ μὲν τοῦ ἱεροῦ βήματος ἀγιογραφίαι εἰσὶ μεταγενέστεραι, τοῦ δὲ κυρίως ναοῦ ἀρχαιότεραι ιδ'. — ιε'. αἰῶνος :

Ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου εἰς μίαν τῶν τριῶν αὐτοῦ βαθμίδων εἶδομεν κιονόκρανον (μῆκ. 0,55 πλ. 0,45 παχ. 0,20

1. Οὕτω καλοῦμεν τοὺς ναοὺς, ὧν ἡ στέγη ἀποτελεῖ ἀπλούστατον σταυρόν, τῆς ἐγκαρσίου πλευρᾶς ἐπιτιθεμένης ἐπὶ τῆς καθέτου, ὡς τοιοῦτον ὑπόδειγμα ἐστὶν ὁ ἐν τῷ Κεραμεικῷ ναὸς τῆς Ἀγίας Τριάδος, ὁ παρὰ τὴν Πεντέλην ναὸς τῆς Ἀγίας Τριάδος, ἐν Ἀμπελακίῳ τῆς Σαλαμίνας, καὶ ἄλλαχού.

μετὰ λεσβιακοῦ κυματίου, προσερχομένου ἐκ μεγάλου Χριστιανικοῦ ναοῦ η΄.—θ΄, αἶθνος. Μετὰ ταῦτα ἐπεσκέφθημεν τὸν ναὸν τῆς Μητροπόλεως ἡ Παναγίας, καλούμενον ἐστραμμένον πρὸς μεσημ-

(Εἰκ. 31).
Ο ἐν Λιονταρίῳ ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων

βρίαν, (μῆκ. 11,45 πλ. 5,45) ναὸν μονόκογχον (τρίπλευρον) σταυρεπίστεγον, φέροντα κεραμοπλαστικὰ κοσμήματα ἀτάκτως ἐντετοιχισμένα, ὡς καὶ ἐντετοιχισμένον κιονόκρανον η΄. αἶθνος,

πρὸς δυσμᾶς δὲ φέρει λίθον ἐφ' οὗ ἐστὶν ἀναγεγλυμμένον ἀγκυρω-
τὸν κόσμημα.

Τὸ ὑπὸ τὰς κλιτύας τοῦ φρουρίου ναῖδιον τῶν Ἱαξιαρχῶν ἐστὶ
μυρόκογχον (τρίπλευρον), σταυρεπίστεγυν.

Ἐν τούτῳ ἐσώθη κεραμοπλαστικὴ θυρίς ἄνω τῆς ἐπισταύρου
ἐγκαρσίου πλευρᾶς. Ἐσωτερικῶς δὲ ἐν τῷ ναῶ διεσώθησαν ἄμυ-
δρὰ ἔχνη ἀγιογραφίας.

Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ἐστὶν ἡρειπωμένον ναῖδιον πλουσιώτατον ἐν
μαρμαρίνῃ διακοσμήσει· ἐν τούτῳ διεσώθησαν ἱερὰ διάστυλα, ὁ
ἱερὸς κοσμητής, μεσοθύρια καὶ λείψανα ἀγιογραφιῶν.

Κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν τὰ δύο τελευταῖα ναῖδια δὲν εἶναι
ἀρχαιότερα τοῦ θ'. αἰῶνος.

Ἐν τῷ φρουρίῳ εὗρηνται πολλὰ ἐρείπια ἐκκλησιῶν, ὧν μεγίστη
ἡ τρίκογχος ἐκκλησία τοῦ **Ἀγίου Βασιλείου** (μνη. 9,65
πλατ. 7,15, παχ. τοίχου 0,90).

Ὁ Ναὸς οὗτος πρὸς μὲν τὰ κάτω ἐστὶν δι' ἀτάκτων λίθων
ἐκτισμένος, εἰς δὲ τὰ ἄνω ἔφερε κεραμοπλαστικὰ κοσμήματα, ὡς
ὁ Ναὸς τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων καὶ τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου. Καὶ
ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐστὶν ἐστραμμένη μεσημβρινῶς, ὡς καὶ ἡ Πανα-
γίτσα ἢ Μητρόπολις.

Τῇ 9 Αὐγούστου ἐπεσκέφθημεν τὴν Μονὴν τῆς Θεοτόκου, τὴν
καλουμένην **Μπούρα**, ἐν ἣ εὗρηνται ἀγιογραφίαι τοῦ 1710, ἔργα
Πέτρου καὶ Μιχαὴλ τῶν παιδιοτῶν κατὰ τὴν ἀριστερὰ τοῦ ναοῦ
ἔκτισεν θυρίδος ἀνορθόγραφον ἐπιγραφὴν ταύτην :

† Ἀνηστορήθη ὁ θεῖος οὗτος καὶ πάνσεπτος ναὸς | τῆς ὑπερα-
γίας Δεοποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθέ | ρου Μαρίας τῆς
κοιμήσεως καὶ ἐξοδίας τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου | καὶ συντρομίας ⁽¹⁾
καὶ κόπου πολλοῦ παρὰ τοῦ ὁσιοτάτου ἐν ἱερομονάχοις | Γαλα-
κτίονος Στελιανὸς ἐκ νήσου Ἄνδρος καὶ ἐπιτροπεύοντος τοῦ ἐν-
τιμωτάτου Κυρίου Κυρίου Γεώργου Φύληπα καὶ ἀρχιερατεύον-
τος | τοῦ πανιερωτάτου Μητροπολίτου Χρηστιανουπόλεως Κυρίου

Κυρίου Γρηγορίου | ἐπὶ ἔτους ΑΨΙ (=1710) ἐν μυνὶ Σεμ-
πτεμβρίου ΙΕ'. Χειρὶ Πέτρου | καὶ Μιχαὴλ παιδιοτῶν.

Ἀπὸ τῆς Μονῆς ἐπιστρέψαντες ἐπεσκέφθημεν τὴν εἰς θέσιν
Χοντάλου διακλυμένην Μονὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἀξιοθρήνητον
ἐρημώσεως θέαμα παρουσιάζουσιν !

Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ εὗρηνται συντρίμματα μνημείων χριστιανι-
κῆς τέχνης ἢ. αἰῶνος. Φωτογραφικὸν ἀπότυπον γενικῆς ἀπόψεως
τῆς Μονῆς ὡς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ συντριμμάτων κατεχωρήσαμεν ἐν
τῷ Μουσείῳ ὑπ' ἀριθ. 2466 — 2467.

Τῇ 10 Αὐγούστου ἐν Τριπύλῃ συνεπληρώσαμεν τὰς ἐκεῖ με-
λέτας ἡμῶν.

Τῇ 14 Αὐγούστου ἐπεσκέφθημεν τὸ πρῶτον τὰς Σπέτσας, εἰς
ἃς ἤγαγεν ἡμᾶς κυρίως ἱερὰ ὑποχρέωσις, ὅπως γονυπετήσωμεν πρὸ
τοῦ τάφου τοῦ ἡμετέρου σεβαστοῦ καθηγητοῦ καὶ Ἀρχιεπισκόπου
πρώην Πατρῶν Νικηφόρου τοῦ Καλογερά, πρώτου διδάξαντος ἐν
τῷ ἡμετέρῳ Πανεπιστημίῳ Χριστιανικὴν Ἀρχαιολογίαν, καὶ ὃν
ἡμεῖς ὡς ὑφηγητῆς διεδέχθημεν (1).

Φωτογραφικὰ ἀπότυπα τοῦ τάφου αὐτοῦ κατεχωρήσαμεν ἐν
τῷ κώδικι τοῦ Μουσείου ὑπ' ἀριθ. 2470 — 2472.

Ἐν Σπέτσαις ἐξετάσαμεν τὴν Παλαιὰν Μητρόπολιν τῆς Ἀγίας
Τριάδος. (μνη. 20 πλ. 11.50, ναὸν τρίκογχον, οὗ αἱ κόγχαι
τρίπλευροι). Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου ἀνέγνωμεν τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην :

Ἀνθρῶπε τί βλέπων ὀρθῶς ἔκθαμβος ὄλος μένεις ; μὴ
ἄρα τάφον με τοῦ Μαν | σώλου νομίζεις τούτων οὐδὲν

1. Διὰ τοῦτο ἐν τῇ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἐναρκτησίῳ ἡμῶν λόγῳ ἀρχόμενοι
εἶπομεν : « Δὲν δύναμαι ὁμῶς, κύριοι, ν' ἀρχίσω τὰ πρὸς ὑμᾶς μαθήματά μου
ταῦτα, πρὶν ἢ, ἐν πνεύματι φερόμενος ὑπὲρ τὰ ὕψη κέλευθα τοῦ Σαρωνικοῦ
καὶ Ἀργολικοῦ κόλπου, γονυπετήσω πρὸ ἱεροῦ τινος τάφου κειμένου ἐπὶ τῆς
ἡρωικῆς τῶν Σπετσῶν νήσου. Ὁ τάφος οὗτος περικλείει τὸ σεπτὸν σκήνος τοῦ
πρώτου ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ διδάξαντος τὴν Χριστιανικὴν Ἀρχαιολο-
γίαν, σεπτοῦ μοι Καθηγητοῦ καὶ Ἱεράρχου, Νικηφόρου Καλογερά, πρὸς ὃν ἡ
εὐγνωμοσύνη μου, ὡς μαθητοῦ αὐτοῦ ἔστω μετὰ σεβασμοῦ βαθυτάτη, ἡ μνήμη δ'
αὐτοῦ ἱερὰ, ἀήρως καὶ ἀνεπὶλήτος. » (Γενικὴ εἰσαγωγή εἰς τὴν Χριστ. Ἀρ-
χαιολογίαν. Λόγος εἰσιτήριος Γ. Λαμπάκη. — Ἀθῆναι 1897 σελ. 5—6).

ὑπάρχω Τριάδος τῆς πανσέπτου Ναὸς καὶ οἰκητὴ | ριον
ἐκκληξίς ὄντως κε ζῆλος τοῦ ἐν ἱερεῦσι τε Ἐμμανουὴλ
τοῦ ποτε Παπαθεοδωρίδῃ | εἵγηρεν ἐκ βάθρων τὸν δε τὸν
χρόνον. Γένοιτο. αὗτγ (1793) Ἰανουαρίου Ζ'.

Εἶτα ἐπεσκέφθημεν τὸν ναὸν τῶν **Ταξιαρχῶν**, ἐν ᾧ ἐπὶ τοῦ
ὑπερθύρου ἀνέγνωμεν τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην :

Ἦπὸ τὴν σκέπην τῶν θείων ἡμᾶς περὺγων σου
προσπεφρευγότας πίστει **Μιχαὴλ** θεῖε νόε φύλατ-
τε καὶ σκέ | πε, τὴν χώραν ταύτην καὶ τοὺς δού-
λους σου ἐν βίῳ παντὶ καὶ ἐν ὥρᾳ Ἀρχάγγελε
τῆς τοῦ θανάτου σὺ πάρεσο βο | ηθὸς ἡμῖν πα-
σιν εὐμενέστατος : † Δένσις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ
Γεωργίου ἱερέως υἱοῦ Οἰκονόμου | εἰς μέρος λεγό-
μενον ξυλοκερίζα ἀφιέρωσα δύο ἀμπέλια μὲ πέν-
τε χιλιάδες κλήματα καὶ ἐπέκεινα | ἐν τῷ Ναῷ
τοῦτο καὶ νὰ μείνουν ἀπαρασάλευτα αὐε'. (1805)

Εἶτα ἐπεσκέφθημεν τὸν ναὸν τῆς **Κοιμήσεως τῆς Θεο-
τόκου**, τὸν μόνον ἐπὶ τῆς νήσου ναὸν, ὅστις ἔχει ἐφ' ὕψους
γραφάς, πυρποληθέντα ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν ἐπὶ Ὀρλώφ.

Ἐπεσκέφθημεν τὸν ναὸν τῆς **Εὐαγγελιστρίας** καὶ τῆς
Ἰπαπαντῆς, ἐνθα ἐπὶ τῆς εἰκόνης τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προ-
δρόμου ἀνέγνωμεν τοὺς ἐκ τοῦ Μηναίου (29. Αὐγ.) στίχους :
« τέμνει κεφαλὴν χεὶρ μαιφόνος ξίφει | τοῦ χεῖ-
ρα θέντος εἰς κεφαλὴν Κυρίου | εἰκάδι ἀμφ' ἐν-
νάδι Προδρόμου τάμεν αὐχένα χαλκός ».

Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἐπὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου,
κάτωθεν εἰκονίζονται πλοῖα ναυμαχοῦντα μὲ τὴν ἐπιγραφὴν :

« Ἡ ναυμαχία τῶν **Σπετζῶν** 1823 Σεπτεμβρίου 8 ».

Ἐσπουδάσαμεν τὸν ναὸν τῶν **Εἰσοδίων** τῆς Θεοτόκου, ἐνθα τὸ
πρῶτον εἶδομεν Ἀγίαν Τράπεζαν ἀσυμμέτρως στενὴν (μηκ. 1.83
πλ. 0,75).

Ἐξητάσαμεν τὸν Μητροπολιτικὸν ναὸν τοῦ Ἀγίου Νικολάου, ὅστις ἄλλοτε ἦν Μονή.

Ἀντεγράψαμεν πάσας τὰς ἐν τῷ ναῷ καὶ ἐπὶ τῶν εἰκόνων ἐπιγραφάς, ὧν σπουδαιότεραι εἰσὶν αἱ ἑξῆς :

Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τοῦ ναοῦ ἀνέγνωμεν τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην:

Ζήλος προέδρου τοῦ σεπτοῦ ποιμενάρχου
συνδρομῇ πάντων τῶν εὐγενῶν κορυφαίων
οἷς αἴσιον πλοῦν νέμοις τῶν πάντων σῶτερ
τῷ ᾧωε' (1805)

πύργον τόνδε ἤγειρε ναοῦ πρὸ πύλης
πηδαλιούχων καὶ τῶν ἐντίμων Σπέτσας
λιταῖς σοῦ δοῦλου καὶ πιστοῦ Ἀγαπίου
ἐν μηνὶ ματίφ

Ἐπὶ τῆς ἀργυρενδύτου παλαιᾶς εἰκόνης τοῦ Ἀγίου Νικολάου ἀνέγνωμεν :

« 1798 Δακευδοῦ ὁ εὐγενὴς ἡ ἀγία ἡ κονα δὴ ἀνδροῦς κε ἐξοδου Θεοδοσίου Μητρο Εὐκλῆς

Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἔλαβε τὸ ἅγιον βάπτισμα καὶ ὁ κοιδίμος ἡμέτερος καθηγητὴς Νικ. Καλογεράς, ὃς καὶ ἐμνήσθη αὐτοῦ ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ (1) ἀργυρᾶν κανδήλαν ἀξίας 500 δραχμῶν δωρησάμενος.

Σημειώσεως ἄξιον, ὅτι ἐξ ὅλων τῶν ναῶν, οὓς τέως εἶδομεν οὗτος ἔχει στρογγύλην τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν.

Παρὰ τὰς Σπέτσας ἐπεσκέφθημεν καὶ τὴν νέαν **Μονὴν Ἐλωνας**, ἣν ἱδρυσε μὲν τῷ 1765 ὁ Λάζαρος Λαζάρου, ἀνωκοδόμησε δὲ ὁ ἱερομόναχος Ἀκάκιος Γ. Κούτσης τῷ 1876.

Ἡ Μονὴ αὕτη πλὴν τῆς ἐξόχου τοπογραφικῆς θέας οὐδὲν ἀρχαιολογικὸν μνημεῖον παρουσιάζει.

Τῇ 6 καὶ 22 Ὀκτωβρίου ἐπεσκέφθημεν τὸ ἐν Σκαρμαγκᾷ ναὶ διον τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, (μῆκ. μετὰ τῆς κόγχης 7,40 πλ. 3,70), μετόχιον τῆς Μονῆς Κλειστών, ἐν ᾧ ἀνέυρομεν ἱερὸν ἀντιμῆνσιον τοῦ πολυπαθοῦς Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Βενεδίκτου.

1. Ἄστυ 30 Ὀκτωβρίου 1896. «Διαθήκη Νικηφόρου τοῦ Καλογερά Ἀρχιεπισκόπου».

**Λόγου ἄξια ἀντικείμενα εἰσελθόντα ἐν
τῷ Μουσείῳ κατὰ τὸ ἔτος 1898.**

Τὰ ἐν τῷ Μουσείῳ ἡμῶν κατὰ τὸ λήξαν ἔτος 1898 εἰσελθόντα ἀντικείμενα εἰσὶ τὰ ἑξῆς :

Τὸ ὑπ' ἀριθ. 2360 ἐπὶ μεμβράνης χειρόγραφον εὐαγγελίου γγ'. αἰῶνος, ἀποτελούμενον ἐκ 16 σελίδων.

Ἡ ὑπ' ἀριθ. 2378 ἐπιστολὴ τοῦ ἀπαγχονισθέντος Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε'. πρὸς τὸν Ἰωσήφ τὸν Βασαράμβαν, γραφεῖσα τῇ 20 Μαρτίου 1818.

Τὰ ὑπ' ἀριθ. 2381—2411 φωτογραφικὰ ἀπότυπα μινυογραφιδῶν ἐκ χειρογράφου ἐπὶ μεμβράνης ψαλτηρίου, ἀποκειμένου ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς σεβαστῆς χήρας κ. Ἀναστασίας Μάμουκα.

Τὰ ὑπ' ἀριθ. 2412—2466 φωτογραφικὰ ἀπότυπα τῆς παρὰ τὰ Πατήσια ὁμορφης Ἐκκλησιᾶς, Τριπόλεως, τῆς παρὰ τὸν Ὑμητ-τὸν Μονῆς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, τῶν ναῶν Γαλαξειδίου, τῆς Βιτρινίτσης, τῆς Ἀρτης, τοῦ παρὰ τὴν Κορώνην ναοῦ τῶν Ἀγίων Θεοδώρων, τοῦ ἐν Λεονταρίῳ ναοῦ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, τοῦ Μητροπολιτικοῦ ναοῦ Σπετσῶν, τῆς παρὰ τὴν Λεβάδειαν Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά κ.λ.

Αἱ ὑπ' ἀριθ. 2477 ἀρχιτεκτονικαὶ κατόψεις τοῦ ἐν Βιτρινίτση ναοῦ τῆς Πολυπορτοῦς, τῶν ἐν Ἀρτῇ ναῶν τῆς Μονῆς Κάτω Παναγιᾶς, τῆς Ἀγίας Θεοδόρας, τῆς Παναγίας τῆς Παρηγορητίσσης, καὶ τῆς Βλαχέρνας, τοῦ Ἀγίου Βασιλείου, τοῦ ἐν Γαλαξειδίου ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, τοῦ ἐν Σπέτσαις ναοῦ τοῦ Ἀγίου Νικολάου, τοῦ ἐν Λεονταρίῳ ναοῦ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, τοῦ ἐν Κορώνῃ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ τῶν Ἀγίων Θεοδώρων, τοῦ ἐν Μεσολογγίῳ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος, τοῦ ἐν Ἀθῆναις κατὰ τὴν συνοικίαν Πλάκας ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, καὶ τοῦ κατὰ τὴν θέσιν Χελιδωνοῦ παρὰ τὴν Κηφισσίαν ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.